

XXIV [Sarajevo 1976], s. 13-31) ve "O jednom aspektu korelacije izmedu islami-zacije i čiflučenja" (*Prilozi Istorijskog Instituta*, XVII [Sarajevo 1981], s. 25-45) sayılabilir. Ayrıca *Istorija Naroda Jugoslavije* (II, Beograd 1960) adlı kitap içinde bulunan "Bosna i Hercegovina" ile (s. 109-136) "Bosanski Pašaluk" (s. 546-558) adlı bölümler onun tarafından kaleme alınmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Amina Kupusović, "Bibliografija radova akademika Prof. Nedima Filipovića", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, XXXIV (1984), Sarajevo 1985, s. 221-228; Srdan Janković, "In memoriam Akademik Nedim Filipović (1915-1984)", a.e., s. 13-16; a.m.f., "Filipović Nedim", *Enciklopedija Jugoslavije*, Zagreb 1986, IV, 149-150.

AMİR LJUBOVIĆ

FİLİSTİN

(فلسطين)

**Akdeniz'in güneydoğu ucunda,
Asya ile Afrika arasında
köprü konumunda bulunan
tarihi bölge.**

Adını, milâttan önce XII. yüzyılda Kavimler göçü sırasında deniz yoluyla buraya gelen Filistler'den alır. Tarih öncesi devirlerden itibaren çeşitli kavimlerin göçlerle gelip yerleşmesine ve bunlara karşı harekete geçen başka üstün güçlerin pek çok istilâ ve fetihlerine mâruz kalmıştır. Bu durumun başta gelen iki önemli sebebi, bölgenin Arap coğrafyası içinde sahip bulunduğu zengin ve stratejik tabiatla üç büyük ilâhî dinin gerek doğuş gerekse gelişmesinde oynadığı önemli rol ve içinde barındırdığı kutsal yerler (belki de bu sebeple bölgenin bir başka adı da "arz-ı mev'ûd" veya "arz-ı mukaddes"tir) şeklinde özetlenebilir. Filistin adıyla anılan toprakların, bu özelliklerine bağlanan istilâlar ve çeşitli kavimlerin buraya hâkim olmak için verdikleri mücadeleler dolayısıyla siyasî sınırlarını açıklıkla çizmek kolay değildir. Bununla birlikte bölgenin coğrafi sınırları konusunda görüş birliği olduğunu söylemek ve bu sınırları bir uzmanın ifadesiyle şu şekilde belirginleştirmek mümkündür: "Filistin denen topraklar esas itibarıyla, Suriye ile Mısır ve Akdeniz ile Şeria nehri arasında kalan topraklardır. Şeria nehrinin döküldüğü Ölüdeniz de (Lut gölü) Filistin'in doğu sınırına dahildir. Bu sınırlar içinde de Filistin toprakları coğrafi bakımdan Akdeniz kıyı şeridi, kuzeyden güneye doğru uzanan dağ

silsilesinin bulunduğu ortadaki yayla bölümü ve en doğuda da Şeria vadisi olmak üzere üç parçaya ayrılır. Bu üç parçalı coğrafi ayırım hemen bütün kaynaklarca benimsenmiştir. Ortadaki dağlık kesim veya yüksek yaylalar kısmı, genellikle kuzeyden güneye olmak üzere, Safed ve Nazareth (Nâsıra) şehirleri ile Tabor dağının bulunduğu Galilee (Celîle) bölgesi; ortada, Nablus şehrinin bulunduğu ve batıda Cermel dağına kadar uzanan Samaria (Sâmiriye) bölgesi; daha güneyde, Şeria nehrinin Ölüdeniz'e döküldüğü yerden başlayıp Kudüs, Beytlehem (Beytülâhm) ve Hebron (Halîlürrahman) şehirlerinin [içinde] bulunduğu Judea (Yahudiye) bölgesi ve daha güneyde de Beersheba (Bi'rüssebi') şehrinin bulunduğu Necef çölü olmak üzere dört kısma ayrılır" (Armaoğlu, s. 4).

Söz konusu coğrafi sınırları içinde Filistin'in tabiat şartları da özellikle iklimi başta olmak üzere ilgi çekici bir çeşitlilik gösterir. Akdeniz kıyı şeridi yeterince yağış alan yarı tropikal bir iklime sahipken orta kısımda bol yağış alan kuzeyden güneye, Necef çölüne doğru yağışların giderek sifıra yaklaştığı ve kışın soğuk geçen birkaç ayın dışında yılın büyük bölümünde gündüzlerin sıcak, gecelerin serin olduğu bir kara iklimi hâkimdir. Şeria vadisinde ise kış aylarında ılık bir havanın yaşandığı, buna karşılık yılın geri kalan kısmında ısının hayli yüksek çıktığı daha sıcak bir kıta iklimi dikkati çeker. Bölgenin bu iklimi, daha ziyade yağış miktarına bağlı olarak değişik yörelerde bitki örtüsünü ve ekilebilir arazi kapasitesini belirlemektedir. Buna göre ormanlar Akdeniz kıyısında daha çok fundalık olmak üzere yalnız kuzeyin yüksek kesimlerinde mevcuttur ve bugün eski dönemlere göre artan ağaç tüketimi sonucu iyice azalmış durumdadır. Şeria vadisinde ise bir subtropikal bitki örtüsü dikkati çeker. Bu iklim özelliği Filistin'i, tarih boyunca tarım üretimini çeşitlendiren verimli ova ve arazilere sahip kılmıştır. Yağış durumuna göre değişmek ve daha ziyade kuzey kesimlerle kıyı boyunda verimliliği artmak üzere daima bölgede çeşitli tahıllarla hemen her tür meyve, bu arada işlenmeye ve ihracata açık ürünlerin yetiştirilmiş olduğu görülür. Belki de bu sebeple Kitâb-ı Mukaddes'in birçok yerinde Filistin için "süt ve bal akan diyar" denilmiştir (meselâ bk. Çıkış, 3/8; Levililer, 20/24; Tesniye, 11/9). Bölge bitki zenginliğine kıyasla yer altı servet-

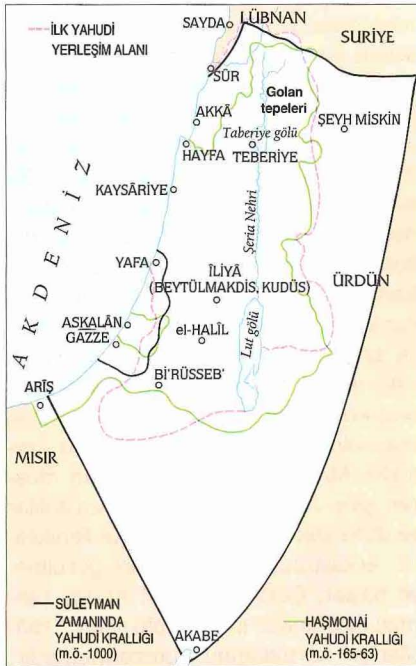
leri bakımından yoksul olup en dikkate değer kaynağı Ölüdeniz'den elde edilen tuz ve yan ürünleridir. Özellikle güney kısımlarda az miktarda petrol, fosfat, bakır, demir, uranyum, manganez, kireç taşı ve sülfür bulunur.

Coğrafi konumu ve bütün özellikleriyle Asya ve Afrika arasında fevkalâde önemli stratejik bir noktada bulunan Filistin'in toprak alanını tesbit için, tarih boyunca sahne olduğu hâkimiyet mücadeleleri içinde değişen siyasî sınırlarına bakmak gerekir. Buna göre Filistin'in son siyasî sınırı olarak milletlerarası alanda manda yönetimi için çizilen 1922 sınırlarının kabul edilmesi en uygunudur. Çünkü kısa bir müddet sonra İngiltere'nin girişimiyle Şeria nehrinin doğusundan itibaren ayrılan bugünkü Ürdün kısmı hariç hemen hemen Akdeniz, Lübnan, Suriye, Şeria nehri ve Ölüdeniz'den Kızıldeniz'in Akabe Limanı'na uzanan çizgi ile Mısır'a ait Sinâ yarımadasının çevrelediği yaklaşık 27.000 km²lik bir alandan oluşan Filistin manda idaresi toprakları, tarih boyunca Filistin denildiğinde akla gelen siyasî bölgeye de, yukarıda tanımlanan coğrafi bölgeye de tamamen tekabül etmektedir.

İslâm Öncesi Dönem. Filistin'de yaşayan kavimlerin ve işgal veya istilâlarla burada hâkimiyet kuran siyasî güçlerin tarihi çok gerilere uzanacak kadar eskidir. Bölgenin, üzerinde insanoğlunun kültür izlerine rastlanan toprak parçalarının en eskilerinden biri olduğu bilinmektedir. Yapılan arkeolojik kazı ve araştırmalara göre ilk buluntular, günümüzden 14.000 yıl önce yaşanan Mesolitik Natuf kültürüne aittir. Neolitik çağın tarım, hayvancılık ve çömlek yapımının ortaya çıktığı yerleşik toplum hayatına ait en eski kalıntıları ise milâttan önce 5000'lere tarihlenen Eriha'da (Jericho) bulunmuştur. Bu dönemden sonra bölge genellikle Arabistan dolaylarından arka arkaya göç eden Sâmî kavimlerin işgal ve yerleşmelerine mâruz kalmıştır. Bu toprakların adı bilinen ilk sakinleri, Tevrat'a göre dünyanın en eski milleti olan ve Arap tarihçileriyle bazı araştırmacılar tarafından Araplar'ın atası olduğu kabul edilen Amâlika kavmidir. Milâttan önce III. binyıldan itibaren yine Sâmî kavimlerden Ken'ânlılar ve daha çok sahil kesimlerinde Fenikeliler, arkalarından da Ârâmîler görülme-ye başlar. Çeşitli bulgular, Kudüs şehrinin Ken'ânlılar'ın bir kolu olan Yebüsîler'ce kurulduğunu göstermektedir;

nitekim bazı eski metinlerde Kudüs'ün bir adı da Yebüs olarak geçer. Bölgenin "Ken'ân diyarı" diye anıldığı bu dönemde tarım ve özellikle ticareti ön planda tutan bir medeniyet gelişmiş ve ilk alfabeye ortaya çıkmıştır. Zaman zaman Mısır işgali altında geçirilen bu dönemden sonra milâttan önce 1200'lerde vuku bulan Kavimler göçü sırasında "deniz kavimleri"nden Filistler bölgeye gelmiş ve bugünkü Gazze Şeridi ve civarında beş büyük şehir kurarak burayı yurt edinmişlerdir. Hangi ırka mensup oldukları bilinmeyen Filistler (kuvvetli bir ihtimalle Hint-Avrupa) bölgede "demir çağı"ni başlatmışlar ve bir süre sonra yerli halkla karışarak benliklerini kaybetmişlerdir. Filistler'in Akdeniz kıyılarına yerleştiği yıllara yakın bir tarihte ise Mısır yönetimi altındaki topraklarda yaşayan ve Firavun'un zulmünden kaçarak Hz. Mûsâ'nın öncülüğünde arz-ı mev'ûda doğru büyük bir göç başlatan İsrâiloğulları geldiler. İsrâiloğulları, tarihi kesin biçimde tesbit edilemeyen bu göç sırasında başta ezeli düşmanları ve bu toprakların ilk sahipleri Amâlika olmak üzere çeşitli Sâmi kavimlerle ve Filistler'le savaştılar; daha sonra bölgenin büyük kısmını ele geçirerek milâttan önce XI. yüzyılın sonlarında ilk İsrail devletini kur-

Filistin (m.ö. 1000 - m.s. 636)

dular (geniş bilgi için bk. AMÂLIKA; ARZ-MEV'ÜD).

İlk İsrail kralı Saul'un (Tâlût) yerine tahta geçen Hz. Dâvûd Kudüs'ü fethe ederek bir saray yaptırdı, burayı devletin başşehri haline getirdi ve otuz üç yıl Kudüs'te hüküm sürdü. Hz. Dâvûd zamanında başta bölgenin gerçek sahibi Amâlika olmak üzere burada yaşayan bütün kavim ve kabileler boyunduruk altına alındılar. Ancak pek çok kaynakta belirtildiği ve günümüzde de açıkça görüldüğü gibi İbrânî hükümlerinde de daha sonraki işgal ve istilâ dönemlerinde de kendi varlık ve tarihlerine sahip çıkmayı başardılar. Hz. Dâvûd'un ardından gelen Hz. Süleyman'ın dönemi (m.ö. 972-932) krallığın altın çağı oldu. Sınırların bugünkü Lübnan, Ürdün ve Suriye'nin bir kısmına kadar uzandığı bu devirde Hz. Süleyman, başta Mısır olmak üzere çevredeki devletlerle anlaşmaya vardık-tan sonra Kudüs'te kendi adıyla anılan ilk yahudi mâbedinin (Süleyman Mâbedi, Mescid-i Aksâ) yanı sıra savunma amaçlı çeşitli binalar inşa ettirdi. Öte yandan Kızıldeniz'de sahip olduğu gemilerle uzak topraklara kadar uzanacak bir deniz ticareti geliştirdi. Ancak onun ölümüyle birlik dağıldı ve devlet iki ayrı parçaya bölünerek kuzeyde İsrail, güneyde Yahuda krallıkları meydana geldi; İsrail'in başşehri Sâmiriye (Samaria), diğerindeki Kudüs'tü (Jerusalem). Her iki devlet de fazla uzun ömürlü olmadı ve ilki milâttan önce 586'da Bâbil Hükümdarı Buhtunnasr tarafından yıkıldı. Asur ve Bâbilliler sadece bu krallıkları sona erdirmekle kalmayıp aynı zamanda halklarından binlercesini de Mezopotamya'ya sürmüşlerdir.

Filistin tarihinde bir sonraki dönem, Pers İmparatorluğu'nun kurucusu Kyros'un milâttan önce 539'da Bâbil'i fethedip bütün topraklarını ele geçirmesiyle başlayan ve iki asır kadar süren İran hâkimiyeti oldu. Bu dönemde İbrânîler belli bir ölçüde hürriyet kazanmış, Kyros'un serbest bıraktığı Bâbil esaretindeki 40.000 kişi geri dönmüş ve Bâbilliler'in yıktığı Kudüs'teki Süleyman Mâbedi ile şehrin surları yeniden inşa edilmiştir. Daha sonra bölge, milâttan önce 334'ten itibaren Suriye ve Mısır'ı işgal eden Büyük İskender'in, onun ölümünden (m.ö. 323) sonra da Helenistik krallıklardan Mısır'daki Ptolemaioslar ile Suriye'deki Selevkoslar'ın eline geçti.

Özellikle Selevkoslar döneminde İbrânîler'e karşı katı bir kültürel ve dinî Helenleştirme uygulandığı görülür. IV. Antiokhos'un Süleyman Mâbedi'ni yahudi ibadetine kapatıp halkı içine koyduğu Grek tanrı heykellerine tapınmaya zorlaması üzerine Judas Maccabaeus önderliğinde büyük bir isyan çıktı; milâttan önce 164'te Selevkoslar Kudüs'ten atılarak Hasmonlu hânedanı kuruldu ve yetmiş yıl kadar devam edecek bir bağımsızlık sürecine girildi. Helenistik dönemde Grek nüfuzu daha ziyade şehirlerde etkili olmuş, eski Sâmi örf ve âdetlerine göre yaşamaya devam eden kır kesiminde kayda değer bir değişme olmamıştır.

Filistin toprakları milâttan önce 63'te Romalılar'ın istilâsına uğradı ve uzunca sürecek bu hâkimiyet sırasında zaman zaman baş gösteren yahudi ayaklanmalarına sahne oldu. Milâttan sonra 70'te Vespasianus zamanında Roma veliaht prensi Titus Kudüs'ü tahrip ederek bütün zenginliklerini yağmaladı. 115-117'deki ikinci büyük isyandan sonra yahudilerin varlığı biraz daha eksildi; nihayet 132-135 yılları arasında meydana gelen üçüncü ayaklanma, ağırıklı olarak oturdıkları Kudüs'ten tekrar sürülmeleriyle son buldu. Bu tarihten sonra Romalılar Kudüs'ü bir Roma şehri kimliğiyle yeniden imar ettiler ve adını Aelia (Ar. İliya) Capitolina koyarak Syria Palestina dedikleri Filistin'in başşehri yaptılar. Roma döneminde Filistin'in Nâsıra kasabasında doğan Hz. İsa'nın Hıristiyanlığı getirmesinden ve özellikle İmparator Konstantinos'un 312'de bu dini kabul etmesinden sonra Kudüs bir defa daha kutsallık kazandı ve dinî ağırlıklı binalarla imar edilmeye başlandı. Saint Sêpulcre (Merkad-i İsa) adındaki ilk büyük kilise Konstantinos tarafından yaptırılmıştır. 395'te Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasından sonra Bizans'ın payına düşen bölgede Hıristiyanlık daha büyük bir hızla yayılmaya başladı ve yahudilere karşı baskılar arttı. Bölge 611'de Sâsânî istilâsına uğradı, 614'te de Kudüs çok büyük bir katliama mâruz kaldı. 629'da ise İmparator Herakleios tarafından Kudüs dahil bütün Filistin tekrar Bizans hâkimiyeti altına alındı.

İslâmî Dönem. Mi'rac dolayısıyla İslâm tarihinde önemli bir yeri bulunan Filistin'de İslâmiyet'in yayılması için başlatılan faaliyetler Asr-ı saâdet'e kadar uzanır. Hz. Peygamber, çeşitli hükümdarlarla İslâm'a davet mektupları gönderir-

ken bir mektup da Bizans'a bağlı olan Busrâ Emîri Şürahbîl b. Amr el-Gassânî'ye yollamış, ancak elçi Hâris b. Umeyr el-Ezdî öldürülmüş ve bu durum müslümanların yenilgisiyle sonuçlanan Mûte Savaşı'na (8/629) yol açmıştı. Ertesi yıl bizzat Hz. Peygamber Tebûk Seferi'ne çıktı ve vefatından kısa bir süre önce de Üsâme b. Zeyd kumandasındaki bir orduyu Mûte'nin intikamını almak üzere Belkâ tarafına yollamak istedi; ancak ordu onun rahatsızlığı sebebiyle Medine'den ayrılmadı. Hz. Ebû Bekir halife seçilir seçilmez derhal Üsâme'yi tasarlanan bu sefere gönderdi (1 Rebîülâhîr 11/26 Haziran 632). Daha sonra da Amr b. Âs'ı Filistin'in fethiyle görevlendirdi (12. yılın sonu veya 13. yılın başı, Şubat-Mart 634). Müslümanlar önce Gazze üzerine yürüdüler; yakınındaki Dâsın veya Tâdûn denilen yerde bizzat Gazze valisinin kumanda ettiği düşman ordusunu yenilgiye uğratarak şehri ele geçirdiler. Müslümanların kısa sürede Güney Filistin'i fethedip Gamrûlarabât'a kadar ilerlemeleri üzerine Bizans İmparatoru Herakleios, kardeşi Theodoros kumandasındaki büyük bir orduyu Filistin'e sevketti. Bizans kuvvetleri bölgeye yaklaştığı sırada Kaysâriye'yi kuşatmış bulunan Amr b. Âs bu orduya mukavemet edemeyeceğini anlayarak kuşatmayı kaldırdı ve halifeden yardım istedi. Hz. Ebû Bekir Hâlid b. Velîd'e haber gönderip yardıma gitmesini emretti. Neticede iki ordu Remle ile Beytülcebri'n arasındaki Ecnâdeyn mevkiinde karşı karşıya geldi ve savaş İslâm ordusunun kesin zaferiyle sonuçlandı (28 Cemâziyelevvel 13/30 Temmuz 634). Bu zaferle Filistin ve Suriye'nin kapıları müslümanlara açıldı ve hemen arkasından Sebastiyе, Nablus, Lüd, Yübânâ, Amvâs gibi şehirler fethedildi. Özellikle Bizanslılar'ın yenilgiye uğratıldığı Yermük Savaşı'nın (15/636) Filistin'in tarihinde önemli bir yeri vardır. Müslümanlar bu zaferle birlikte bölgede daha sağlam bir şekilde tutundular ve Kudüs'e ulaşarak şehri kuşattılar. Halkın aman dilemesi üzerine Hz. Ömer Câbiye'ye geldi ve Patrik Sophronius başkanlığındaki Kudüs heyetini kabul ederek onlara cizye ve haraç ödemeleri şartıyla bir ahidnâme verdi; böylece Kudüs barış yoluyla fethedilmiş oldu (Rebîülâhîr 16/Mayıs 637). Kudüs'ün fethi müslümanlarla Bizanslılar arasındaki mücadelede bir dönüm noktası teşkil eder. Amr b. Âs, İslâm ordularına karşı direnen Kaysâriye'yi tekrar kuşattığı

sırada Mısır'ın fethiyle görevlendirilince yerini Yezîd b. Ebû Süfyân'a bıraktı; onun ölümü üzerine de kardeşi Muâviye kumandayı alarak şehri fethetti (19-20/640-641). Muâviye'nin Askalan'ı (Aşkelon = Ashqelon) ele geçirmesiyle Filistin'in fethi tamamlandı ve burası Cündü Filistin adıyla askerî bir bölge haline getirildi; merkez olarak da Kaysâriye'nin yerine Lüd şehri seçildi. Hz. Ömer Muâz b. Cebel ile Ubâde b. Sâmîr ve Abdurrahman b. Ganm'ı halka İslâmiyet'i öğretmek üzere görevlendirdi; ayrıca Arap kabilelerinin buraya yerleşmesini teşvik etti. Hz. Ali-Muâviye mücadelesinde Filistinliler Muâviye'yi desteklemişlerdir.

Çeşitli sebeplerle Filistin'e giden ve orada vefat eden sahâbilerden bazıları şunlardır: Kâ'b b. Umeyr el-Gıfârî, Zeyd b. Hârise, Ca'fer b. Ebû Tâlib, Abdullah b. Revâha, Hâris b. Nu'mân, Abdullah b. Sehl, Üsâme b. Zeyd, Dihye b. Halife el-Kelbî, İkrime b. Ebû Cehil, Ayyaş b. Ebû Rebîa, Amr b. Saîd b. Âs, Ebân b. Saîd b. Âs, Amr b. Tufeyl, Nuaym b. Abdullah, Fazl b. Abbas, Abdullah b. Tufeyl, Ebû Ubeyde b. Cerrâh, Muâz b. Cebel, Süheyl b. Amr, Şürahbîl b. Hasene, Ubâde b. Sâmîr. Burada vefat eden tâbiilerden bazıları da şunlardır: Ravh b. Zinbâ', İbn Âmir el-Yahsubî, Recâ b. Hayve el-Kindî, Hânî b. Mektûm, Cünâde b. Kebîr ed-Devsî.

Emevîler devrinde çok sayıda Arap kabilesi Filistin'e iskân edildi. Halife Abdülmelik b. Mervân buraya ve özellikle Kudüs'e büyük önem verdi; oğlu Velîd zamanında ise verilen önem daha da arttı ve bölge veliaht Süleyman b. Abdülmelik'in idaresine tevdi edildi. Süleyman halife olunca Remle'yi Filistin'in merkezi yaptı. II. Velîd döneminde ayaklanan bölge halkı Emevî valisini kovdu ve III. Yezîd'i halife ilân etti (126/744). Son Emevî halifesi II. Mervân zamanında Filistin'de bir isyan daha patlak veriyse de âsilerin reisi Remle valisi Sâbit b. Nuaym idam edilerek ayaklanma bastırıldı.

Abbâsiler devrinde Filistin, merkezi yine Remle olmak üzere Suriye ile birlikte bir eyalet haline getirildi. Bölgede huzur ve sükûn hâkimdi; ancak Hârûnürreşîd'in ölümünden (809) sonra Emîn döneminde bazı karışıklıklar çıktı. Mu'tasım-Billâh devrinde de Müberka' el-Yemânî çiftçileri etrafına toplayıp Emevî hâkimiyetini yeniden tesis etmek istedi, ancak Recâ b. Eyyûb isyanı bastırdı. Ha-

life Mu'tez-Billâh'ın 866 yılında Filistin valiliğine getirdiği İsâ b. Şeyh eş-Şeybânî bağımsızlık sevdasına kapıldı ve Müh tedî-Billâh ile Mu'temid-Alellah dönemlerinde Abbâsiler adına hutbe okunmasına engel oldu. Halife ancak İrmîniye'yi vermek suretiyle onu isyandan vazgeçirebildi. Bölge daha sonra Tolunoğulları (868-905), tekrar Abbâsiler ve sonra İhşidîler'in (935-969) nüfuzu altına girdi; bir ara da Hamdânî istilâsı tehlikesi atlatıldı. Fâtımîler Mısır'a hâkim olduktan kısa bir süre sonra Filistin'i zaptettiler (969); iki yıl sonra da Karmatîler Filistin'deki bazı yerleri ele geçirerek Fâtımîler'le mücadeleye giriştiler. 974'te Karmatîler Mısır'a saldırınca Remle'de hüküm süren Cerrâhî (Benî Cerrâh) Emîri Hassân b. Cerrâh et-Tâî onlara yardım etmeye başladı. Ancak Halife Muiz-Lidî-nillâh 100.000 dinar vererek onu Karmatîler'den uzaklaştırmayı başardı. Emîr Hassân'ın yerine geçen Müferric b. Dağfel et-Tâî de Fâtımîler'le anlaştı ve geniş yetkilerle Filistin valisi tayin edildi (979). Mekke Emîri Şerîf Ebû'l-Fütûh el-Müsevî, Cerrâhî emîri tarafından Remle'de Râşîd-Billâh lakabıyla halife ilân edildi (Eylül 1012). Bu olaya çok öfkelenen Fâtımî Halifesi Hâkim-Biemrillâh Cerrâhîler'i cezalandırmak istediye de daha sonra vazgeçip Filistin'i onlara iktâ etti. Cerrâhîler'in Filistin'deki hâkimiyeti Atsız'ın bölgeye gelişine kadar sürdü.

Kurlu Bey 462'de (1069-70) Filistin'de bir Türkmen beyliği kurdu. Onun 463'te (1071) ölümü üzerine beyliğin başına geçen Atsız b. Uvak Kudüs'ü zaptedip Abbâsî Halifesi Kâim-Biemrillâh ve Selçuklu Sultanı Alparslan adına hutbe okuttu. Atsız'ın emîrlerinden Şöklü de 1074'te Akkâ'yı alıp buradaki Fâtımî hâkimiyetine son verdi. Daha sonra kendisine karşı isyan eden Emîr Şöklü'yü öldüren Atsız Kudüs, Remle, Taberiye, Trablusşam, Sur, Akkâ, Humus ve Refeniye gibi şehirleri ele geçirip hâkimiyet sahasını genişletti. Atsız Mısır'ı zaptetmek amacıyla çıktığı seferde Fâtımîler karşısında ağır bir yenilgiye uğradı ve güçlüğüle Dimaşk'a dönebildi (10 Receb 469/7 Şubat 1077). Bu yenilgiyle Suriye ve Filistin'deki toprakları Fâtımî hâkimiyetine geçti; ancak Atsız daha sonra yeni bir ordu hazırlayıp başta Kudüs olmak üzere kaybettiği bütün şehir ve kaleleri geri aldı. Bu sırada Sultan Melikşah'ın kardeşi Tutuş Suriye-Filistin Selçuklu Devleti'ni kurdu (1079); ardından

da Kudüs ve civarını Artuk Bey'e iktâ ti. Artuk Bey'in 484'te (1091) ölümünden sonra yerine geçen oğulları Sökmen ile İlgazi, Kudüs'ün 1098'de Fâtımiler tarafından zaptı üzerine Filistin'den ayrılmak zorunda kaldılar. Haçlılar 15 Temmuz 1099'da Kudüs'ü işgal ederek binlerce müslümanı katlettiler. Selâhaddin-i Eyyübî'nin 1187'de Kudüs'ü fethine kadar devam eden Haçlı hâkimiyeti sırasında Filistin savaş ve karışıklıklara sahne oldu. Eyyübîler zamanında İtalyan, Fransız ve İngiliz tüccarları Filistin'in çeşitli şehirlerinde yoğun ticarî faaliyetlerde bulundular. Selâhaddin-i Eyyübî'nin ölümünün (1193) ardından Filistin'de bazı karışıklıklar çıktı ve Kudüs 1229'da yapılan bir anlaşma ile yeniden Batılılar'ın yönetimine bırakıldı; ancak bu durum uzun sürmedi ve on beş yıl sonra tekrar müslümanların eline geçti. Selâhaddin-i Eyyübî Kudüs'ü alınca eskiden sürülmüş bir kısım yahudinin dönmesine izin vermiş, şehirdeki âbideler üzerinde onarım çalışmaları yaptırmış ve sağladığı kitaplarla Mescid-i Aksâ kütüphanesini zenginleştirmiştir. Filistin toprakları Memlükler tarafından, özellikle Sultan Baybars'ın çabalarıyla Haçlılar'ın elinden parça parça geri alındı ve 690'da (1291) Akkâ, Kaysâriye ve diğer bazı şehirlerde bulunan Franklar da bölgeden uzaklaştırılınca yeniden fetih tamamlanmış oldu. Memlükler zamanında yeni bir idarî teşkilâtlanmaya gidildi ve Filistin Gazze, Lüd, Kakun, Kudüs,

bağlı altı bölgeye ayrıldı.

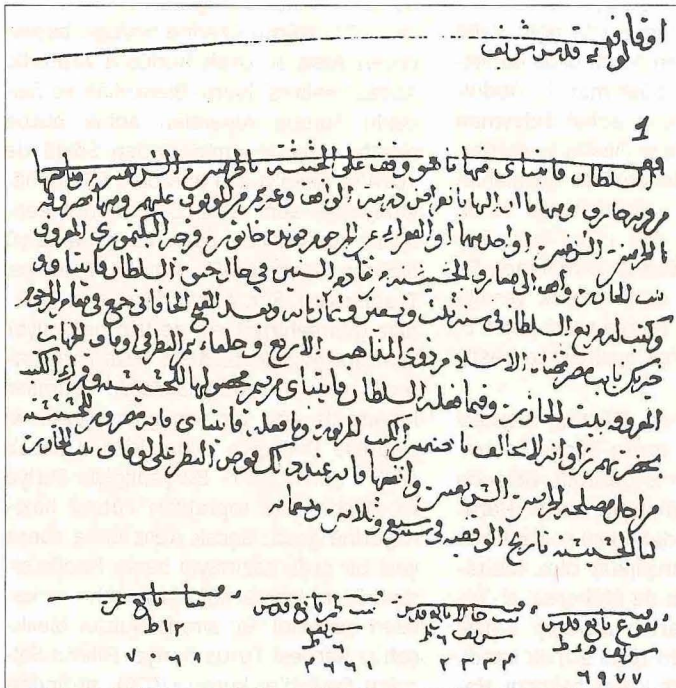
Memlük dönemi Filistin'de müslüman nüfusun en yoğun olduğu dönemdir. Bu yıllarda hıristiyanların bölgeye girmelerine izin verildiği gibi gördükleri baskı sonucu Avrupa'dan kaçan yahudilere de sığınma hakkı tanındı. Dönemin bir diğer özelliği Abbâsiler'le filizlenmiş olan vakıf sisteminin daha da gelişip yayılmasıdır. Özellikle Kudüs'te devlet görevlilerinin girişimiyle dinî ve sosyal amaçlı birçok vakıf kurulmuştur.

Osmanlı Dönemi. Filistin, Yavuz Sultan Selim zamanında Mercidâbık Muharebesi'nden (1516) sonra Osmanlı idaresine girdi; Kanûnî Sultan Süleyman da çevresiyle birlikte bölgenin fethini tamamladı. Bu arada mukaddes yerleri korumak için Kudüs'te müslümanların "Harrem" veya "Eski Şehir" olarak adlandırdıkları 868 dönümlük kısmın etrafındaki duvarlar yeniden inşa ettirildi; Hz. Dâvûd'un türbesiyle Kubbetü's-sahre'nin duvarları ve kapısı yenilenerek süslemelerle zenginleştirildi. Bölgede gözle görülür izler bırakan Osmanlılar, bazan idarî değişikliklere de yol açabilecek bir takım iç ve dış bâdireler atlatmalarına rağmen I. Dünya Savaşı'nın bitimine kadar Filistin ve çevresini ellerinde tutular.

Osmanlı döneminde Arz-ı Filistin denilen bölge idarî bakımdan Şam eyaletine bağlı Kudüs, Gazze, Nablus ve Safed sancaklarına ayrıldı. Bunların dışında

Lüğrudan eyalet merkezine bağlı emîrlikler de vardı. Merkezî idarenin zayıf olduğu zamanlarda genellikle Akkâ'yı merkez edinen emîrler ayaklanır ve idareyi ellerine alırlardı. Bunların en ünlüleri Ma'noğlu Fahreddin ile (ö. 1635) Zâhir el-Ömer'dir (ö. 1782). Napolyon Bonapart 1799'da Mısır'ı ve Yafa'yı işgal ederek Akkâ'yı kuşatıp Safed ve Nâsıra'ya kadar ilerlemişse de Cezzâr Ahmed Paşa karşısında tutunamamış ve çekilmeye mecbur kalmıştır. 1832 yılında Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrâhîm Paşa tarafından ele geçirilen Filistin, 1840'ta İngiltere ve Avusturya'nın yardımıyla tekrar Osmanlı idaresine girmiş, fakat bundan böyle büyük devletlerin ilgi odağı olmuştur. 1887'de Kudüs merkeze bağlı bir mutasarrıflık haline getirildi; bir yıl sonra da Beyrut vilâyeti oluşturulunca Nablus ve Akkâ bu vilâyetin sınırları içine alındı. Böylece Filistin iki bölüme ayrılmış oldu. Filistin'in kuzeyi Beyrut valiliğince idare edilirken kutsal toprakların güney kısmı Kudüs mutasarrıflığının idaresine bırakıldı. Bu ayırımı göre Kudüs sancağına bağlı önemli şehirler Kudüs, Yafa, Gazze ve Halîlürrahman; Akkâ sancağına bağlı olanlar Akkâ, Hayfa, Safed, Nâsıra ve Taberiye; Nablus sancağına bağlı olanlar ise Nablus, Benîsâb, Cemmâin ve Cenîn idi. Böylece Ürdün nehri (Şeria) sınır kabul edildiğinde bu taksimat içinde kalan Osmanlı Filistinini küçük farklarla daha sonraki İngiliz mandası döneminde de devam etti (ayrıca bk. KUDÜS).

Filistin'in Osmanlı dönemi demografik yapısında yine önceden olduğu gibi müslüman Araplar'ın en büyük oranı teşkil ettiği ve bu durumun daima böyle kaldığı belirlenmektedir. Meselâ 1880'de nüfusun % 87'sinin, 1890'da % 85'inin, 1914'te % 83'ünün (o sıralarda göçle gelen ve vatandaşlığa kaydedilmeyen yahudiler hesaba katıldığında dahi % 77'si) müslüman olduğu görülür (McCarthy, s. 11). Nüfus kayıtlarında ayrıca gösterilmeyen düşük orandaki Şii ve Dürziler'in varlığına rağmen müslümanların büyük çoğunluğu Sünnî idi ve nüfusun temelini teşkil eden bu insanların ekonomik hayatı tarıma dayanıyordu. Yaygın toprak sisteminde devlet mülkü sayılan mîrî araziler genellikle çiftçilere verilmekte, ekildiği sürece nesilden nesile devredilmekteydi. 1858'de çıkarılan Arazi Kanunnâmesi ile bu toprakları, kullanan çiftçilere tapulama yoluna gidildi; fakat çiftçilerin vergi ve askerlik kaygı-

Sultan Kayıtbay'ın Kudüs'teki vakıflarına ait Osmanlı Devleti döneminde tutulan 937 (1530-31) tarihli tahrir kaydı (BA, Tapu Tahrir, nr. 522)

siyla istekli davranmamaları yüzünden bu konuda fazla bir gelişme sağlanamadı. Öte yandan yine arazinin önemli bir kısmı dinî maksatlı vakıflara bağlıydı; ancak önceleri vakıf mülkünün payı fazla iken XX. yüzyılda gitgide azaldı. Osmanlı idaresinin siyasî ve malî yönlerden bozulduğu XIX. yüzyıl sonlarında, vergi tahsildarı ve asker kaydedicilerin Filistinli çiftçilerin hayatına hâkim olmasıyla birlikte, bölgede geniş ölçekli özel mülkiyet sahibi az sayıda aile ile ulemânın meydana getirdiği bir seçkin tabakanın önem kazandığı görülür. Filistin nüfusu içinde küçük bir azınlık teşkil eden hıristiyanlarla yahudiler ise daha çok şehirli idiler ve özellikle XIX. yüzyılda elde ettikleri imtiyazlarla, bütün Ortadoğu'ya ticarî kurumlarıyla birlikte giren Avrupalılar'a bağlı olarak ticaretle uğraşıyorlardı.

İslâm fethinden önce Filistin nüfusunda çoğunluk teşkil ederken sonraki dönemlerde azınlık durumuna düşen dinî gruplar arasında Grek Ortodoks mezhebine mensup Araplar önde geliyordu. Burada, başka dinden olanlara ve onların kutsal yerlerine daha önceki müslüman idarelerin gösterdiği hoşgörüyü ve korumayı Osmanlılar da göstermişlerdir. Osmanlı arşiv belgeleri, Filistin'deki idarenin orada yaşayan yahudileri dinî vebelerini ifa konusunda ne kadar serbest bıraktığını açıkça göstermektedir. Önceki dönemlerde yerleşmeye başlayan ve farklı unsurlara hukukî bir statü ve serbestlik sağlayan "millet sistemi"ni Osmanlılar daha kapsamlı bir şekilde sürdürmüşlerdir. Bu sistem sayesinde zaman içinde gerek hıristiyanların gerekse yahudilerin kurumlaşmaları ve talepleri arttı. XIX. yüzyıldan itibaren özellikle Kudüs'te yoğun olmak üzere çeşitli hıristiyan mezhepleri bütün kurumları ile birlikte ortaya çıktılar. Bu mezhepler, Filistin gerek üç büyük dince kutsal addedildiği, gerekse o günün dünya şartlarında Avrupalı güçlerce çok önemli bir stratejik konumda görüldüğü için bu bölgede kiliseler, dinî okullar ve misyoner cemiyetleri kurma açısından birçok imtiyaz elde ettiler. Bu gelişmeler ise kutsal yerler ve buralara hâkim olma konusunda yoğun çıkar çatışmalarına yol açtı. Aynı yüzyılın sonlarına doğru, çeşitli ülkelerde dağınık durumda yaşayan yahudiler arasında devamlı yerleşmek üzere "siyon"a (dünyada cenneti sembolize eden topraklar, Filistin) dönmelerini savunan siyonizm doğdu. Bu si-

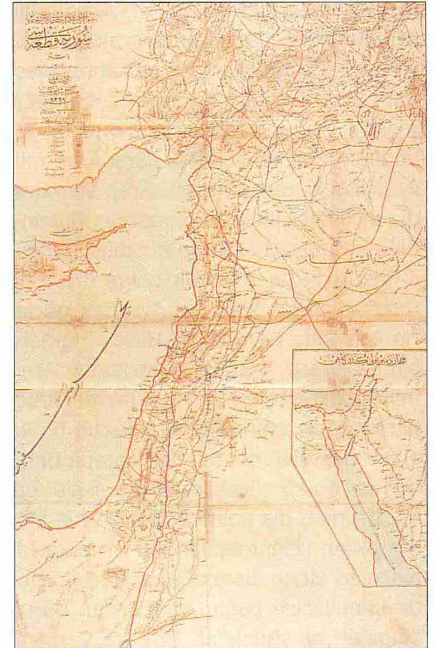
yasî hareketi başlatan Theodor Herzl, 1897'de Basel'de toplamayı başardığı I. Dünya Siyonist Kongresi'nde siyonizmin programını, "yahudi halkı için Filistin'de kamu hukukunun güvencesi altında bir yurt kurulmasını sağlamak" şeklinde açıkladı. Bu hareket, 1870'lerden itibaren Avrupa'da kök salmaya başlayan milliyetçilik dalgasının yahudilere yansımaysıydı. Yine Avrupa milliyetçiliğinin bir ürünü olarak gelişen antisemitizm, özellikle 1880-1890'larda Rusya'da yahudilere yapılan zulüm bu harekete güç verdi ve 1882-1903 yılları içinde Filistin'e ilk önemli yahudi göçü (terimleşen adıyla "aliyah") gerçekleştirildi. Bu dönemde gelenlerin sayıca az olmakla birlikte şehirlerden çok kırsal kesime, tarımcı yerleşmelere yönelmeleri dikkat çekiciydi. Yine Osmanlı döneminde gerçekleştirilen ikinci aliyah ise 1905-1914 yılları arasında vuku buldu. Bu defa hissedilir oranda sayıları artan ve daha hazırlıklı oldukları görülen göçmenler, ekonomi ve tarım alanında geliştirdikleri kurumlarıyla burayı yurt edinmeye niyetli olduklarını gösterdiler ve özellikle Hayfa'dan Gazze'ye uzanan kıyı bölgesine sistemli bir biçimde yerleştiler. 1909'da Yafa'nın kuzeyinde Tel Aviv yepeni bir yahudi şehri olarak ortaya çıktı. Bu göçlerle birlikte, 1881'de 14.731 olan yahudi nüfusu 1901'de 23.662'ye ve 1914'te de 38.754'e ulaştı (McCarthy, s. 10).

Osmanlı yönetimi Filistin'de yahudi varlığını tanımış ve zaman zaman göçlerine izin vermişti. Tarihî kayıtlara göre burada eskiden beri mevcut bir yahudi topluluğu (Yishuv) vardı. Osmanlı tâbiyetinde bulunan bu küçük topluluk, yerli halkla bir hayli kaynaşmış Sefardi yahudileriyle sonraki bazı göçlerle gelip daha çok kutsal saydıkları dört şehre yerleşen Eşkenazi yahudilerinden oluşuyor ve bunların pek azı ticaretle, çoğu da dünya yahudilerinin gelenekleşmiş bağışları olan "halukka" ile geçiniyordu. Aliyah hareketiyle sistemli olarak gelip yerleşen yeni göçmenlerin durumu ise çok farklı idi. Siyonizm hareketi ortaya çıktığı zaman Filistin'in Osmanlı yönetiminde bulunması, siyonistlerin bütün girişimlerinin özellikle Osmanlı Devleti üzerinde yoğunlaşmasına sebep oldu. Siyonist liderleri önce II. Abdülhamid ile, daha sonra da iktidarı ele geçiren İttihat ve Terakkî ile müzakarelere oturdular. Filistin'de bir Müsevî yurdu kurulması için izin isteyen siyonistler ilk defa Osmanlı hükümetine belirli

bir meblağ karşılığında Filistin'i satın almayı, ardından da Düyûn-ı Umûmiyye'nin kendileri tarafından konsolidasyonunu teklif ettiler. Theodor Herzl başkanlığında bir heyet iki defa II. Abdülhamid nezdinde girişimde bulundu ve Herzl 1901'de sultanla görüştü. Padişah, zulümden kaçan yahudilere Osmanlı topraklarında yerleşme müsaadesi vermekle birlikte Filistin'de yurt kurmaları yolundaki tasarıyı kabul etmedi; Filistin'de toprak satın almalarını yasaklamak, hac maksadıyla Kudüs'ü ziyaret edeceklere sadece geçici izin vermek, vize koymak gibi uygulamalar getirdi.

II. Abdülhamid'den istedikleri tavizleri alamayan siyonistler 1908 inkılabını bir ümit ışığı olarak gördüler. Başa geçen İttihat ve Terakkî iktidarı yeni hürriyet anlayışıyla önceleri olumlu bir yaklaşım içine girdi ve II. Abdülhamid'in Kudüs'ü ziyaret edeceklere geçici olarak uyguladığı "kırmızı tezker" adı verilen izin belgesini kaldırdığı gibi Filistin'de toprak satın almayı da serbest bıraktı. Fakat bu durum uzun sürmedi; özellikle 31 Mart Vak'ası'ndan sonra azınlıkların bağımsızlık ve ayrılma yönünde faaliyetlerini arttırmaları, bu arada siyonistlerin çabalarını Filistin'de kolonileşme yönünde planlı bir şekilde sürdürmeleri, imparatorluğun bütünlüğünü te-

Filistin bölgesini gösteren 1327 (1909) yılına ait bir harita

mel kaygı edinmiş İttihatçı Genç Türkler'i kuşkulandırdı ve bu sebeple çeşitli yeni kısıtlamalar yürürlüğe kondu. Genç Türkler'in siyonizm karşısındaki bu tutumunun ilk ve en önemli sebebi, milliyetçilik akımlarının imparatorluğun bütünlüğünü tehdit ettiği bir dönemde yeni bir ayrılıkçı hareketin doğmasına izin vermek istememeleriydi. Fakat korktukları bir başka cepheden başlarına geldi. Bu dönemde bağımsızlık güdüsüyle ve özellikle Suriye ve Lübnan'da etkin gizli cemiyetlerin bünyesinde bir Arap milliyetçiliği gelişti. Bu hareket içinde yer alanlar, Filistin'de Osmanlı hâkimiyetinin Müsevî ya da siyonist hâkimiyetiyile değişmesini kesinlikle istemiyorlardı. Bu arada siyonistlerin Filistin'de başlattıkları kolonizasyona engel olmak için ellerinden geleni yapıyorlar ve Filistin'e Müsevî göçünü durduramayan Osmanlı yönetimini şiddetli bir şekilde protesto ediyorlardı. Bundan dolayı Osmanlılar'a karşı Arap milliyetçiliği davasını güdenlerin başında Filistinliler'in bulunması bir tesadüf değildi. Filistinliler'in tepkileri çerçevesinde basın organlarının da gelişmesi ve özellikle bunlardan birinin *Filistîn* adını taşıyıp okuyucularına "Filistinliler" diye hitap etmesi ayrıca kayda değer. Bu sıralarda Arap tepkilerini en fazla çeken ve zamanla milliyetçi bir harekete dönüşen gelişmelerden biri de bütün yasaklamalara rağmen yahudi toprak kazanımının artışıydı. Daha 1901'de toprak alımı temel maksadıyla kurulan Yahudi Millî Fonu gibi çeşitli siyonist kuruluşlar Filistin'e para akıtıyorlar, paranın cazibesine kapılan bazı Arap mülk sahipleri de ellerindeki toprakları satıyorlardı. Çeşitli iç ve dış gailelerle meşgul olan merkezî hükümet ise bu gelişmelere engel olamıyordu. Sonuçta yahudi siyonist yerleşimine karşı Arap milliyetçiliği harekete geçti. Arap ve yahudi milliyetçiliklerinin çatıştığı Filistin'deki karmaşayı arttıran bir diğer önemli unsur da bu stratejik bölge üzerinde farklı çıkarları bulunan Avrupalı güçlerin işin içine girmesiydi. Başta İngiltere olmak üzere bazı Batı devletleri Arap milliyetçiliğiyle siyonizmin ileride karşı geleceğini düşünmeksizin bu iki akımı desteklemekten ve Osmanlı Ortadoğusu'nu sömürebilmek için çeşitli etnik grupları dış politika amaçlarına alet etmekten çekinmediler; bu grupları himayeleri altına alarak imparatorluk içinde kendilerine bağlı unsurlardan nüfuz bölgeleri oluşturdular. Böylece Osmanlı

Devleti dağıldığında bu nüfuz bölgelerine dayanarak imparatorluğun mirasını aralarında paylaşabilecekleri bir ortam hazırladılar.

I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı-Alman ittifakı karşısında yer alan Avrupalı güçler, siyonistler başta olmak üzere Osmanlı topraklarındaki Türk olmayan unsurları devlet otoritesine karşı kıskırtmaya başladılar ve sonunda cephede yenemedikleri Türkler'i ayaklanma ve beşinci kol faaliyetiyle içten çöktürmeyi başardılar. Bu arada kendi yanlarına çekmek için gerek Araplar'a gerekse yahudilere yaptıkları taahhütler Filistin'in durumunu daha karmaşık bir hale getirdi. İngiltere, Araplar'ı Osmanlılar'a karşı harekete geçirmek için ilk sözü 1915-1916'da verdi. Şerif Hüseyin — Mc Mahon arasında yapılan yazışmalarla İtilâf güçlerine sağlanacak desteğe karşılık Arap topraklarının bağımsızlığı vaad edilirken Filistin'in adı açıkça zikredilmeyerek bir bulanıklık yaratıldı. Buna rağmen o yıllarda bu taahhüdün bir aldatmacadan ibaret olduğunu bilmeyen Şerif Hüseyin İtilâf devletlerinin işini kolaylaştıracak şekilde Osmanlılar'a karşı isyan etti. Halbuki çıkarları çatışan İngiltere ve Fransa, savaş sonrası için gizli paylaşım planlarını 1916 Mayıs'ında hazırlamışlardı. Sykes-Picot Antlaşması adıyla bilinen bu plana göre Araplar'a bağımsız devlet kurmak üzere vaad edilen topraklar belli bir çizgiden sapılarak İngiliz ve Fransız nüfuz alanları şeklinde ikiye ayrılıyor, çıkarların uzlaşmadığı Filistin toprakları için ise milletlerarası bir idare düşünülüyordu. Savaş süresince emelleri doğrultusunda planlı çalışmaya devam eden yahudiler güçlü gördükleri İngiltere'ye destek verdiler. Özellikle o dönemde İngiltere'de oturan yahudi politikacısı ve ilim adamı Chaim Weizmann'ın çabaları İngiltere'yi yahudilere daha da yakınlaştırdı. İngilizler'in Araplar'ı vaadlerle aldatışının bir başka göstergesi de İngiliz Dışişleri Bakanı Balfour'un 2 Kasım 1917'de, Filistin'de yurt edinmek isteyen Siyonist Dernekleri Federasyonu adına Lord Rotschild'e yazdığı "Balfour Bildirisi" denilen mektup oldu. Bu belgede, İngiltere'nin Filistin'de yahudi halkı için bir millî yurt kurulmasını olumlu karşıladığı, bunun orada mevcut yahudi olmayan toplulukların medenî ve dinî haklarına bir zarar getirmeyeceğine inandığı ve bu hedefin tahakkukunu kolaylaştırmak için elinden gelen gayreti göstere-

ceği belirtiliyordu (Stein, s. 548). İngiltere'nin henüz tasarruf yetkisine sahip olmadığı bir bölgede yahudilere yurt vermeyi vaad ettiği bugünlerde Filistin nüfusunun % 90'ı Arap'tı ve toprakların da ancak % 2'si yahudi mülkünde bulunuyordu (Zureik, s. 47). Bu çarpıklığa rağmen İngiltere Araplar'a bu vadin bir yahudi devleti kurmak anlamına gelmediği, bağımsız bir tek Arap devletine imkân tanınacağı yolunda teminat verdi.

31 Ekim 1917'de Mareşal Allenby kumandasındaki İngiliz ordusu Filistin'in Bi'rüssebi' yöresini ele geçirdi. Kudüs'ü savunmak için Osmanlı cephesinde yeni bir ordu grubu kurulduysa da başarı sağlanamadı ve Allenby 11 Aralık'ta şehre girip etrafındakilere Haçlı seferlerinin ancak şimdi bittiğini söyledi (Öke, s. 337; Adnân Ali en-Nahvî, s. 68). Kudüs'ün düşüşünden sonra İngilizler Eylül 1918'e kadar Filistin topraklarının tamamını ele geçirdiler. Böylece Osmanlı idaresi fiilen son bulurken yüzyıllar boyunca bölgeye değişmez Arap-İslâm karakterini veren İslâm hâkimiyeti dönemi de kapanmış oldu.

İşgal ve Bağımsızlık Mücadeleleri Dönemi. Allenby'nin işgaliyle birlikte 1917'den itibaren Filistin'de askerî bir idare kuruldu. Bölgedeki bütün sivil makamlar dahi İngiliz askerî otoritelerince dolduruldu. Askerî yönetimin Yishuvlar'la olan ilişkilerini düzenlemek ve Balfour Bildirisi'nin taahhütlerini yerine getirmek üzere siyonistler bir komisyon oluşturdular. İtalya ve Fransa'dan da üyelerin katıldığı Weizmann başkanlığında ki bu komisyonun Avrupa'dan Filistin'e gelmesiyle Araplar, İngilizler'in Filistin'i yahudilere teslim ettiklerini zannederek telâşa kapıldılar. İngilizler bir taraftan Araplar'ı teskin etmeye çalışırken bir taraftan da yahudilerin Filistin'e yerleşmesine göz yumdular. 1914'te 38.754 olan yahudi nüfusu 1918'de 58.728'e çıktı; buna karşılık aynı tarihte müslüman nüfus 611.098 ve hıristiyan nüfus da 70.429 idi (McCarthy, s. 26). Araplar, savaştan sonra milletlerarası bir ilke olarak benimsenen "halkların kendi geleceklerini belirleme hakkı" doğrultusunda Filistin'in kendilerine bırakılmasını istiyorlardı. Fakat İngilizler'in tesiriyle San Remo Konferansı 1920'de Filistin'i İngiliz mandasına verdi. İngiltere çok geçmeden Şeria nehrinin doğusunda kalan kısmı ayırarak Ürdün Emirliği'ni oluşturdu. Başına da Şerif Hüseyin'in oğlu Emîr Abdullah'ı geçirdi. İngiliz

tere'nin Filistin ve Ürdün üzerinde kurduğu manda idaresi 24 Temmuz 1922'de Milletler Cemiyeti tarafından da onaylandı.

İngiltere, Temmuz 1920 tarihinden itibaren Filistin'de bir sivil manda yönetimi kurdu ve buna uygun bürokrasiyi faaliyete geçirerek bölgeyi gönderdiği bir yüksek komiser vasıtasıyla yönetmeye başladı. Arkasından yahudilerin bura ile tarihi bağları olduğunu ve dolayısıyla yeniden yurt edinmeye hakları bulunduğunu ileri süren Balfour Bildirisi'ni manda hukukunu belirleyen metne dahil etti; ayrıca bunu gerçekleştirmeye yönelik şartları oluşturacak ve göçle gelen yahudilere toprak edinme imkânı sağlayacak maddeler ekledi. Milletler Cemiyeti'nin manda yönetimleri için öngördüğü şartlara tamamen aykırı olan yönetim Filistin'de hukuk dışı bir gelişmenin de başlangıcı oldu. Bundan sonra göçler daha da hızlandı ve yahudi nüfusu 1925'te 104.000'e ulaştı. Buna karşılık Araplar da İngiltere'nin daha önce kurulacağına dair teminat verdiği bağımsız Arap devleti için harekete geçtiler. 1920'den itibaren bölgede gittikçe şiddetlenen ayaklanmalar ve yahudi-Arap çatışmaları başladı. İngiliz manda yönetiminde Araplar'ın dinî işlerini yürütmek üzere kurulan Yüksek İslâm Konseyi bir siyasî organ haline geldi ve başkanlığına seçilen Kudüs başmüftüsü Hacı Emîn el-Hüseynî bu dönemde Arap ayaklanmalarının en önde gelen lideri oldu. 1920, 1928, 1929 ve 1933'te daha çok mahallî çapta bazı ayaklanma ve çatışmalar meydana geldi; ancak Araplar arasında bir birlik ve beraberlik sağlanamadı. Çünkü önemli ailelerin görüş ayrılıkları devam ediyordu. Filistin davasına büyük darbe indiren müslümanların bu dağınıklığına karşılık siyonistler sistemli ve tutarlı bir politika takip ederek Filistin'de yahudi nüfusunun ve toprak mülkiyetinin genişlemesini sağladılar. İngiliz yönetiminin sanayileşmeyi teşvik edici yeni vergi sistemi daha çok yahudilerin işine yaradı. Bazı projeler bilinçli olarak yahudi müteşebbislerine verildi. Bu durum iki toplum arasındaki gelişmişlik farkını Araplar aleyhine daha da derinleştirdi. 1931'deki hesaplara göre Araplar'ın % 86'sı tarımla uğraşp köylerde yaşadığı halde yahudiler daha çok şehirlerde oturuyorlar, ticaret ve sanayi ile uğraşıyorlardı. Ayrıca manda yönetiminin eğitim ve sosyal harcamalara ayırdığı payı giderek kısması eği-

tim açığını da arttırdı. Arap okullarının çoğu ilkokul seviyesinde iken yahudilerin siyonistlerin yardımıyla açılmış üniversiteleri dahi bulunuyordu.

1933'te Naziler'in iktidara gelmesi üzerine Almanya'da yahudi düşmanlığının artması, yahudiler lehine bir dünya kamuoyunun oluşmasına sebep oldu. Nazi zulmünden kaçanların başlattığı yeni bir göç dalgası sonucu üç yıl içinde Filistin'deki yahudi nüfusu Arap nüfusunun üçte birine yaklaştı. Ülkelerinin yavaş yavaş elden gittiğini gören Araplar çeşitli gizli dernekler kurarak mücadeleye başladılar; bunların en önemlileri Yeşil El, Kara El ve Cihâd-ı Mukaddes örgütleriydi. Cihâd-ı Mukaddes'in başında Kudüs müftüsü bulunuyordu. Kara El'in lideri Şeyh İzzeddin el-Kassâm'ın İngilizler tarafından 1935'te öldürülmesi örgütlü Arap direnişini hızlandırdı. Çeşitli bölgelerde kurulan millî komiteler bir araya gelerek 25 Nisan 1936'da ilk büyük direniş teşkilâtı olan el-Lecnetü'l-Arabiyyetü'l-ulyâ li-Filistin'i teşkil ettiler ve başkanlığına da Kudüs başmüftüsü Emîn el-Hüseynî'yi getirdiler. Aynı şekilde yahudiler de Araplar'a karşı teşkilatlanıyorlardı. Özellikle bütün Filistin'e yayılan Haganah adlı örgüt İngilizler'den büyük destek ve müsamaha görüyor, hatta askerî kanadı İngiliz subayları tarafından eğitiliyordu. Böylece karşılıklı çeşitli örgütlerin ortaya çıkmasıyla birlikte 1933'ten sonra taraflar arasındaki çatışmalar arttı.

Araplar, İngiliz manda yönetiminin yahudi göçlerine izin vermesine ve onları silâhlendirmesine karşı 1936'da büyük bir isyan başlattılar. Beş ay kadar devam eden isyan pek çok kişinin ölümüne sebep oldu. Milletler Cemiyeti'nin baskısı ile İngiltere konuyu çözmek için harekete geçti ve İngiliz Kraliyet Komisyonu bölgede yaptığı incelemelerden sonra 1937'de bir rapor sundu. Raporda Filistin'de manda idaresinin işlemeyeceği ortaya konuluyor ve ayrı ayrı Arap ve yahudi devletlerinin kurulması gerektiği savunuluyordu. Aynı zamanda tahdim edilen taksim planına göre Araplar'a bırakılan toprakların sınırları geniş tutulmuştu. Kudüs ve çevresinin milletlerarası idare altında olmasını öngören bu plan her iki taraf da karşı çıktığı için uygulanamadı. Bundan başka daha pek çok taksim planı ortaya atıldıysa da Arap çoğunluğunun aleyhine olduğu için hiçbirisi tatbik edilemedi. Araplar'la yahudi-

ler arasındaki çatışmalar 1937-1939 yılları arasında had safhaya ulaşınca İngiltere tarafları uzlaştıracak bir çözüm yolu bulmak amacıyla Şubat 1939'da Londra'da bir konferans topladı; bir sonuç alamayınca da yayımladığı "beyaz kitap"ta yeni bir plan önerdi. Bu plana göre on yıl içinde iki uluslu bağımsız bir Filistin devleti kurulacak ve Araplar'la yahudiler yönetimde ortak pay sahibi olacaklardı; ayrıca göçmenlere toprak satışı kısıtlanacak, ilk beş yıl için yahudi göçü 75.000 kişiyle sınırlandırılacak ve 1944'ten sonraki göçler de Araplar'ın rızasına ve iznine tâbi tutulacaktı.

İngiltere'nin planına her iki taraf da karşı çıkmakla birlikte Araplar'dan bazı grupların plana daha yumuşak bakmaları ve silâhlarını teslim etmeleri Filistinlilerin ortak mücadele gücünü böldü; bu arada plan uygulamaya konulmadan önce II. Dünya Savaşı patlak verdi. Savaş yılları Araplar için en felâketli yıllar oldu. İlimlilerle radikaller arasındaki anlaşmazlıklar kopma noktasına geldi. 1937'de tutuklanmak istenince Lübnan'a kaçan Kudüs müftüsü Emîn el-Hüseynî İngilizler tarafından Filistin'e sokulmadığı için direniş başsız kaldı. Öte yandan Hüseynî ile ailesinin buna bir tepki olarak Nazi Almanyası'nı desteklemeleri manda idaresine ve yahudilere karşı verilen mücadelenin gücünü zayıflattı. Buna karşılık Hitler'in zulmünden dolayı dünya kamuoyunun desteğini kazanan yahudiler faaliyetlerini arttırdılar ve bir taraftan Araplar'a, bir taraftan da 1939 planını uygulamaya çalışan İngiliz manda yönetimine karşı tedhiş hareketlerini yoğunlaştırdılar. Siyonist teşkilâtı Mayıs 1942'de Amerika Birleşik Devletleri'nde düzenlediği konferansta Filistin'de bir yahudi yurdunun kurulması için mücadele edildiğini ilk defa resmen açıkladı. Bu sıralarda gizli yahudi ordusu hüviyetini kazanmış bulunan Haganah, bir yandan İngiliz ordusundan silâh kaçırırken öte yandan da Avrupa'dan kaçan yahudileri gizlice Filistin'e yerleştirme faaliyetlerini sürdürüyordu. Siyonist liderlerin çabalarıyla Amerika Birleşik Devletleri başkanı, 1945'te Avrupa'dan kaçan 100.000 yahudinin Filistin'e yerleştirilmesini istedi. Amerikalılar'la İngilizler'den oluşan bir komisyon 1946'da Filistin'de incelemelerde bulunduktan sonra bu göçün yapılabileceğini bildirdi; ancak şiddete yol açacağı endişesiyle Filistin'in bağımsızlığına veya taksimine karşı çıkarak bunun ye-

rine İngiliz denetiminde iki uluslu tek bir devlet kurulmasını önerdi.

II. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı yeni durum, Filistin'deki yahudi-Arap çatışmasını ve yahudi terörünü daha da şiddetlendirdi. İngiltere 1946'dan itibaren Filistin'de sıkıyönetim uygulamaya başladı. Bu şekilde de karışıklıkları durduramayınca konuyu Birleşmiş Milletler'e götürdü. Genel kurulun oluşturduğu özel bir komite, gereken araştırmaları yaptıktan sonra 1947'de bir ekonomik birlik altında bölgenin iki halka taksimini tavsiye eden bir sonuç raporu hazırladı. Raporun arkasından çeşitli itirazlara rağmen genel kurul 29 Kasım 1947 tarihinde aldığı 181 sayılı kararla Filistin'in taksimini kabul etti. Karara göre Filistin toprakları Kudüs hariç yedi bölgeye ayrılacak ve bunlardan üçü yahudilere, üçü de Araplar'a verilecekti. Yedinci bölgeyi oluşturan Yafa sahil kesimindeki yahudi bölgesi içinde ayrı bir parça olarak Araplar'da kalacak, Kudüs ve çevresi ise milletlerarası bir statüye kavuşturulacaktı. Bu plan uygulandığı takdirde büyük kısmı verimli arazi olmak üzere Filistin topraklarının % 56,47'si yahudilerin eline geçiyordu; halbuki göçlere rağmen Araplar hâlâ büyük çoğun-

luğu oluşturuyorlardı. 1946 sayımına göre Filistin'in toplam nüfusu 1.942.349 idi ve bunun 1.175.196'sını müslümanlar, 602.586'sını yahudiler, 148.910'unu hıristiyanlar, 15.657'sini de diğer unsurlar meydana getiriyordu. Bu durumda yahudiler nüfusun % 31'ini teşkil ettikleri halde ülke topraklarının yarısından fazlasına sahip oluyorlardı.

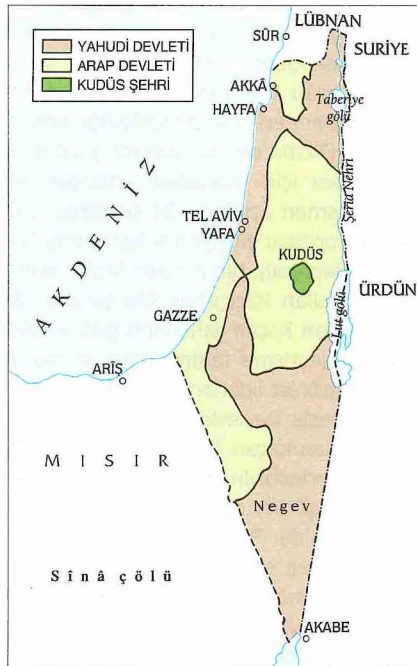
Yahudilere önemli avantajlar sağlayan ve Filistin topraklarının büyük kısmını ele geçirmelerine resmen izin veren bu adaletsiz planı Araplar kabul etmeyerek tedhiş faaliyetlerini arttırdılar. İngilizler tarafları uzlaştıracak yeni bir formül arayışına girmedikleri gibi manda yönetiminin 15 Mayıs 1948'de sona ereceğini açıkladılar. Taksim kararını benimseyen yahudiler ise derhal kendilerine ayrılan bölgeleri işgale başladılar. Buralarda yaşayan Araplar'ı ya öldürdüler ya da tedhiş yoluyla göçe zorladılar. Nihayet İngiliz manda idaresinin sona ereceği 14-15 Mayıs gece yarısından birkaç saat önce Tel Aviv'de İsrail Devleti'nin kurulduğunu ilân ettiler. Daha önce bağımsızlık kararından haberdar edilmiş bulunan Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Truman tam on bir dakika sonra, Sovyetler Birliği de ertesi gün bu devleti tanıdıklarını açıkladılar.

İsrail Devleti'nin kurulmasından birkaç saat sonra Arap Birliği İsrail'e savaş açtı ve Mısır, Ürdün, Suriye, Lübnan ve Irak kuvvetleri üç yönden saldırıya geçerek başlangıçta önemli ilerlemeler kaydettiler; ancak Batılı güçlerin İsrail'i desteklemeleri üzerine savaş aleyhlerine gelişti. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi taraflar arasında barışı sağlama için İsveç Kralı V. Gustave'in yeğeni Kont Bernadotte'u ara bulucu tayin etti; ancak Kont Bernadotte Kudüs'ün Araplar'da kalmasını istediği için yahudi militanlarca öldürüldü (17 Eylül 1948). Beş gün sonra Emîn el-Hüseynî başkanlığındaki el-Lecnetü'l-Arabiyyetü'l-ulyâ li-Filistin Şam'da yaptığı toplantıda, bütün Filistin topraklarını içine almak üzere Gazze'de bir Filistin devletinin kurulduğunu ilân etti (22 Eylül 1948); cumhurbaşkanlığına da Ahmed Hilmî Abdülbâkî getirildi (1 Ekim 1948). Mısır, Irak, Suriye, Lübnan ve Suudi Arabistan yeni devleti derhal tanıdıkları halde Filistin toprakları üzerinde emelleri bulunan Ürdün karşı çıktı; hatta Kral Abdullah taraftarı olan bazı Filistinliler Ürdün'ün Filistin'i himayesi altına almasını istedikleri. Bu sırada Amerika Birleşik Devlet-

leri'nin çabalarıyla yapılan ateşkese rağmen İsrail savaşı sürdürerek Araplar'ın ele geçirdikleri toprakları geri aldığı gibi Akabe körfezine kadar bütün Filistin'i, bu arada Sînâ yarımadasını da işgal etti ve ancak bundan sonra savaştığı her Arap ülkesiyle ayrı bir mütareke antlaşması imzaladı. Buna göre 24 Şubat 1949 tarihinde Gazze bölgesi Mısır'a bırakıldı; ancak Sînâ'nın büyük bir kısmı İsrail'in işgalinde kaldı. Bu arada yurtlarını terkeden Filistinliler'den 250.000 kişilik bir grup da Gazze'ye yerleştirildi. 23 Mart günü eski Lübnan - Filistin sınırı kabul edildi; 3 Nisan'da Batı Şeria bölgesi Ürdün'e verilirken Kudüs şehri de ikiye ayrılarak doğusu Ürdün'e, batısı İsrail'e bırakıldı. 20 Temmuz'da eski Suriye - Filistin sınırı aynen benimsendi. Böylece İsrail bu savaş sonunda 1947'deki taksim planı ile Filistin'den elde ettiği topraklardan daha fazlasını kazandı; bu arada Ürdün de İsrail'den sonra en çok toprak kazanan ülke oldu. 1947'de 650.000 civarında bulunan yahudilerin sayısı 1949 sonunda 758.000'e ulaşırken yahudi zulmü altında yaşamak istemeyen Filistinliler komşu ülkelere veya Araplar'ın yoğun olduğu bölgelere sığındılar. Bu yüzden Filistin'de nüfus dengesi Araplar aleyhine değiştiği gibi günümüze kadar süren bir Filistin mültecileri sorunu da ortaya çıkmış oldu. İsrail'in bütün tepkilere rağmen 23 Ocak 1950 tarihinde aldığı bir kararla Kudüs'ü başşehir ilân etmesi ortaya ikinci bir mesele daha çıkardı ve bu da mülteciler meselesi gibi dünya kamuoyunu günümüze kadar meşgul etti.

İsrail ile mütareke imzaladıkları halde barışa yanaşmayan Arap ülkeleri 17 Haziran 1950'de aralarında askeri ittifaklar yaptılar. Batılı güçlerin Araplar'a ambargo uygularken İsrail'i desteklemeleri gerginliği arttırdı. Mısır'da bir darbeyle iktidarı ele geçiren Cemal Abdünnâsır, Gazze bölgesindeki Filistinli gençleri komando olarak teşkilâtlandırıp İsrail topraklarına saldırttı. Nâsir'in Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi üzerine çıkarları tehlikeye giren İngiltere ve Fransa Mısır'a savaş açtılar. Bu arada İsrail de onların yanında yer alarak Ortadoğu'da önemli bir askerî güç olduğunu ortaya koydu; ayrıca Gazze'yi de işgal edip Fedâyîn Örgütü'nü dağıttı. Bunun üzerine Küveyt'te, Kahire'de mühendislik öğrenimi görürken Süveyş Kanalı'nda İngiliz birliklerine karşı saldırılara katılan Yâsir Arafat tarafından Filistin komando örgütlerinin ikincisi olan el-Fetih kuruldu (1958).

Filistin'in Birleşmiş Milletler tarafından taksimi (29 Kasım 1947) (Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1998)*, Harita 4)

Filistin kökenli iş adamları ile aydınları bünyesinde toplayan el-Fetih, bir taraftan siyasi faaliyetlere girerken bir taraftan da Cezayir'de komando eğitimi başlattı. Filistin'in ancak Filistinliler'ce kurtarılabilceğini savunan bu örgütün kuruluşu, Filistin meselesini kendi çıkarları için kullanmaya çalışan bazı Arap ülkelerini rahatsız etti. Nâsir bu hareketi kendi otoritesine karşı bir meydan okuma olarak yorumladı. Arap ülkeleri konuyu görüşmek üzere 9-19 Eylül 1963 günlerinde Kahire'de bir araya geldiler. Burada Filistinliler'in sürgünde bir hükümet kurmalarına ve bir ordu ile meclis oluşturmalarına karar verildi. Mısır kararı hararetle desteklerken Ürdün karşı çıktı. Çünkü ona göre böyle bir devlet ancak kendi kontrolünde bulunan Batı Şeria'da kurulabilirdi. Buradaki hâkimiyetini kaybetmek istemeyen Ürdün'ün karşı çıkmasına rağmen Kudüs'ün Arap kesiminde 28 Mayıs - 3 Haziran 1964 tarihleri arasında Filistinliler'in ilk büyük kongresi yapıldı. Başkanlığını Ahmed Şükayrî'nin yaptığı bu kongre Filistinliler'in ilk millî meclisi sayılmaktadır. Kongrede Filistin Kurtuluş Örgütü'nün kuruluşu ve yirmi dokuz

maddelik Filistin Millî Mîsâkı kabul edildi. Millî Mîsâk'a göre Filistin Devleti'nin sınırları İngiliz manda yönetimi zamanındaki Filistin topraklarını içine alıyor ve bu topraklar Arap vatani sayılarak kurtarılması meşrû savunma kabul ediliyordu. Bu bakımdan Millî Mîsâk, 1917 Balfour Bildirisi ile 1947'deki taksim planını geçersiz saymış oluyordu. Fakat merkezi Kahire'de bulunan Filistin Kurtuluş Örgütü daha ilk günden itibaren Arap ülkelerinin kontrolüne girdi. Bunun üzerine yalnız bağımsız Filistinli kimliğiyle mücadelede başarılı olabileceğini savunan el-Fetih ile Filistin Kurtuluş Örgütü arasında bir rekabet başladı.

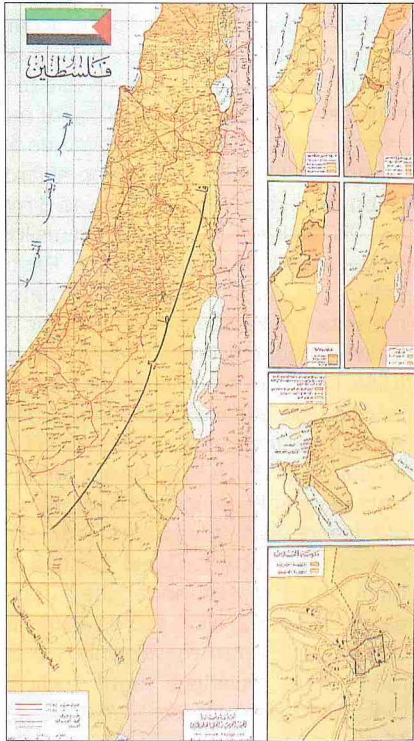
Her geçen gün kuvvetlenen el-Fetih örgütü 1965 yılı başlarından itibaren İsrail'e karşı silâhlı mücadeleye girişti. İsrail hem el-Fetih gerillalarının hareketına son vermek, hem de arz-ı mev'üdu ele geçirmek için 5 Haziran 1967'de Araplar'a karşı yeniden hücumu geçti ve altı gün süren savaş içinde Mısır'a ait Sina'yı, Suriye'ye ait Golan tepelerini, Ürdün'ün yönetimindeki Batı Şeria ile Doğu Kudüs'ü ve Filistin'in Gazze Şeridi'ni işgal etti. Böylece Filistin toprakları dışında yeni topraklar da ele geçiren İsrail, sınırları içinde yaşayan 300.000 Arap'a 1.000.000 daha eklemiş oldu. Bu sırada sayıları 2.300.000'i bulan yahudilerin genel nüfusun % 63'ünü meydana getirdikleri görülmektedir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin, işgal edilen topraklarda halka insanî muamele yapılması ve yurtlarına dönmek isteyenlere izin verilmesi yolunda aldığı 14 Haziran 1967 tarihli ve 237 sayılı kararı uygulanamadı. Bu yüzden Filistin mültecilerinin sayısında 350.000-400.000 civarında bir artış meydana geldi; bunun çoğunluğunu Batı Şeria'dan kaçanlar teşkil ediyordu (Armaoğlu, s. 267). Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 22 Kasım 1967 tarihinde oy birliğiyle aldığı 242 sayılı kararda ise savaş yoluyla toprak kazanılmasının kabul edilemeyeceği, bölgedeki her devletin güvenlik içinde yaşayabileceği adil ve devamlı bir barışın gerekliliği vurgulanıyordu. Barışın gerçekleşmesi için de İsrail'in son savaşta işgal ettiği topraklardan askerini geri çekerek savaşa son vermesi şart koşuluyordu. Ayrıca mülteciler sorununun adil bir çözüme kavuşturulması, bölgedeki her devletin toprak bütünlüğünün ve siyasi bağımsızlığının garanti altına alınması isteniyordu.

Arap ülkeleri 242 sayılı kararın, barış için İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesini şart koştuğunu ileri sürerken İsrail aksini savunarak güvenli ve tanınmış sınırlara dayanan bir barış gerçekleştirilmedikçe işgal ettiği topraklardan çekilmeyeceğini açıkladı. Böylece 242 sayılı karar kabul edildiği andan itibaren tartışma konusu oldu. Buna rağmen bütün barış planlarının hareket noktası olarak günümüze kadar geçerliğini korudu. Diğer taraftan 1967 yenilgisi, Araplar'ın Filistin politikalarında bazı önemli değişiklikler yapmalarına sebep oldu ve en başta Filistin topraklarının kurtarılması için İsrail'in ortadan kaldırılması gerektiği politikasından yavaş yavaş uzaklaşmaya başladılar. Arap devletlerinin bundan sonra İsrail'e karşı uyguladıkları politikanın temelini kaybettikleri toprakların geri alınması teşkil etti. Sadece varlığı ile değil bir kısım toprakları işgal etmiş olmasıyla da barışın en büyük engeli durumuna gelen İsrail ise bu toprakları Araplar'ı barışa zorlamak için koz olarak kullandı.

Batı Şeria'nın İsrail işgaline uğraması Filistinliler için büyük bir darbe oldu. Savaşın sona ermesinden iki hafta sonra Şam'da toplanan el-Fetih merkez komitesi, Arafat'ın ısrarlarıyla İsrail'e karşı fedai hareketlerinin arttırılmasına karar verdi. Arafat, kurtuluş mücadelesini bizzat yönetmek üzere Temmuz 1967'de Şam'dan Batı Şeria'ya geçerek karargâhını Nablus'ta kurdu ve Eylül 1967'den itibaren bu bölgedeki İsrail hedeflerine yönelik sabotajlara başladı. Suriye el-Fetih'in faaliyetlerini desteklerken İsrail'e hedef olmaktan çekinen Ürdün bunlara karşı çıktı; Mısır ise moral destekte bulundu. Fakat İsrail'in karşı tedbir alması üzerine Batı Şeria'da tutunamayan Arafat ve gerillaları Ürdün topraklarına çekildiler; İsrail de onları takip ederek gizlendikleri yerleri bombaladı. Filistinli gerillalar, 1968 sonundan itibaren İsrail toprakları dışındaki Amerika Birleşik Devletleri ve İsrail hedeflerine saldırılar düzenleyerek dünya kamuoyunun dikkatini çekmeye başladılar. George Habaş'ın lideri olduğu Marksist Filistin'in Kurtuluşu İçin Halk Cephesi örgütününün 22 Temmuz 1968'de gerçekleştirdiği ilk uçak kaçırma eylemiyle de İsrail işgaline karşı başlatılan Filistinliler'in mücadelesi yeni bir boyut kazandı.

el-Fetih örgütününün İsrail'e yönelik di-
renme hareketlerinin başarısızlığı Filis-

1962 yılına ait Filistin haritası

tin Kurtuluş Örgütü'ne de tesir etti. Ahmed Şükayrî başkanlıktan alınarak yerine ılımlılığıyla tanınan Yahyâ Hammûde getirildi (24 Aralık 1967). Hammûde 2 Ocak 1968'de bir demec vererek Yahudî-Arap Filistin Devleti'nin kurulmasını tercih ettiğini açıkladı. Filistin Kurtuluş Örgütü'nün sürgündeki hükümet rolünü oynayan millî konseyi ise el-Fetih ile birleşmeye karar verdi. 1-5 Şubat 1969 tarihlerinde Kahire'de yapılan toplantıda on bir üyeli yeni bir yürütme komitesi seçildi; üyelerden dördü el-Fetih, ikisi Sâika, biri Filistin Kurtuluş Örgütü mensubu, üçü bağımsız, biri de Filistin Millî Fonu temsilcisiydi. Yeni yürütme komitesi başkanlığa Yâsir Arafat'ı seçti. Filistin Millî Konseyi, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararını reddederek barışın ancak müslümanların, hıristiyanların ve yahudilerin eşit olduğu, siyonist ırkçılıktan arınmış hür ve demokratik bir Filistin devletinin kurulmasıyla tesis edilebileceğini açıkladı. Böylece Filistin Kurtuluş Örgütü el-Fetih'in kontrolüne girdikten sonra karşı koyma faaliyetleri yeniden tırmanışa geçti ve başta Kudüs olmak üzere İsrail işgali altındaki Arap topraklarında sabotaj faaliyetleri arttı. el-Fetih Ürdün'den sonra Lübnan topraklarında da İsrail'e saldırmaya başladı. İsrail işgali altında bulunan Doğu Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'nın 21 Ağustos 1969 tarihinde bir yahudi tarafından yakılmak istenmesi meseleye yeni bir boyut kazandı. Bütün İslâm dünyasının tepkisine yol açan bu olay İslâm Konferansı'nın toplanmasına sebep oldu. Türkiye'nin de üye olduğu İslâm Konferansı Teşkilâtı, 22-25 Eylül 1969 tarihlerinde Rabat zirvesinde İsrail'in Kudüs'ten çıkmasına ve Kudüs'e 1967 öncesi statüsünün iade edilmesine karar verdi. Aynı şekilde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi de Kudüs'e eski statüsünün geri verilmesini isteyen 15 Eylül 1969 tarihli ve 267 sayılı kararı aldı. İsrail bu kararlara alırmayıp işgalini sürdürürken Filistin Kurtuluş Örgütü de İsrail'e yönelik saldırılarını arttırarak devam ettirdi. Fakat Ürdün iç savaşının çıkması örgüt için büyük bir darbe oldu.

1967 savaşından önce toplam sayıları 1.300.000 civarında olan Filistin mültecilerinin 700.000'i Ürdün'de yaşıyordu. 1967'de İsrail işgaline uğrayan Batı Şeria halkı tarihî ve coğrafi bağları dolayısıyla ikinci vatan saydıkları bu ülkeye sığınmışlardı. Ürdün'ün ekonomisi ise

bu kadar mülteciyi barındıracak güçte değildi; ayrıca askerî durumu da zayıf olduğu için topraklarında üslenen Filistin Kurtuluş Örgütü'nün İsrail ile başını derde sokacağından endişe ediyordu. Diğer taraftan Nâsır gibi sosyalist Arap liderleri Ürdün'de krallık rejimini yıkmak için Filistinli mültecileri kullanmaya çalışıyorlardı. Bu sebeplerle Ürdün bir iç savaşa sürüklendi ve askerlerin 7 Haziran 1970'te başşehir Amman yakınındaki Zerkâ mülteci kamplarına saldırısıyla başlayan kanlı olaylar bir yıldan fazla sürdü. Çatışmalarda yüzlerce Filistinli gerilla öldürüldü, 2300'ü de tutuklandı; kalanların ise bir kısmı Suriye'ye, bir kısmı Lübnan'a sığındı. Arap ülkeleri olaya büyük tepki gösterdiler ve Ürdün'ü Filistin ihtilâlini tasfiye etmekle suçladılar. 28 Kasım 1971 günün Ürdün Başbakanı Vasfî Tell Kahire'de Kara Eylül örgütü tarafından öldürüldü. Bazı Arap ülkeleri de Ürdün ile diplomatik ilişkilerini kestiler. Kral Hüseyin 15 Mart 1972'de yeni bir tasarı sundu. Tasarı Batı Şeria bölgesini Filistin, Doğu Şeria bölgesini de Ürdün adıyla tanımladıkdan sonra Birleşik Arap Krallığı adı altında iki bölgeyi bir federasyon öneriyordu; Filistin'in başşehri Kudüs, Ürdün'ünki Amman olacak, birleşik krallığın hükümdarlığını da Ürdün kralı yürütecekti. İlk tepki İsrail'den geldi; Mısır ve el-Fetih de tasarıyı sabotaj olarak nitelediler ve Mısır 6 Nisan 1972'de Ürdün'le diplomatik ilişkisini kesti. Araplar'ın tam bir dağılıklık içinde buldukları bu sırada yeni bir İsrail-Arap savaşı patlak verdi.

İsrail'in 1967'de işgal ettiği toprakları geri almak amacıyla 6 Ekim 1973 gününü Mısır'ın Süveyş Kanalı'ndan, Suriye'nin de Golan tepelerinden saldırıya geçmeleriyle savaş başladı. Ancak kârlı çıkan taraf yine, Kahire'nin 100 km. yakınına kadar ilerleyen İsrail oldu ve Mısır ile Suriye'den toprak elde etti. İsrail savaştan sonra tutumunu daha da sertleştirdi; bunun birinci sebebi bir terör örgütü kabul ettiği Filistin Kurtuluş Örgütü ile müzakereye yanaşmaması, ikincisi de toprak tavizi verebilmek için birtakım siyasî avantajlar sağlamak istemesiydi. Mısır ise İsrail ile barış yapmayı düşünüyor, fakat barışın şartı olarak İsrail'in işgal ettiği bütün Arap topraklarından çekilmesini ve Filistin halkının meşrû haklarını tanıması şartını ileri sürüyordu. Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'in başlatığı "mekik diplomasisi" sayesinde iki

taraf arasında kuvvetlerin birbirinden ayrılmasını öngören antlaşma imzalandı (18 Ocak 1974). İsrail Süveyş'in batısından tamamen çekildiği gibi doğu kısmında da dar bir toprak şeridini Mısır'a bıraktı. Aynı şekilde Suriye-İsrail arasında 31 Mayıs 1974'te imzalanan antlaşma ile de İsrail Golan tepelerinden ele geçirdiği toprakların bir kısmını Suriye'ye geri verdi. Bunun arkasından Kissinger, İsrail'in 1967'de işgal ettiği Batı Şeria'dan çekilerek Ürdün'le yapılacak barışa doğru ilk adımı atması için harekete geçti. Fakat böyle bir barışı sağlamanın çeşitli zorlukları vardı. Batı Şeria'yı kendi tabii ve tarihî vatanı sayan Filistin Kurtuluş Örgütü İsrail'in varlığını kabul etmiyor, İsrail de yapılacak müzakerelere bu örgütün alınmasını istemiyordu. Ayrıca örgüt 1970 iç savaşından beri Kral Hüseyin'i düşman olarak görüyordu. Öte yandan İsrail de Batı Şeria'yı tarihî ve dinî bakımından yahudi toprağı sayıyor, buradan bir karış toprağın verilmesine dahi karşı çıkıyordu. Kissinger, Filistin Kurtuluş Örgütü'nü saf dışı bırakarak konuyu Kral Hüseyin ile çözmek istedi. Bunun üzerine örgüt 10 Haziran 1974'te on maddelik bir siyasî program yayımladı. Burada, Filistin halkı yurduna dönmedikçe ve selfdeterminasyon hakkına kavuşmadıkça devamlı ve âdil bir barışın yapılamayacağı vurgulanıyor, Filistin topraklarının kurtarılması ve bağımsız bir "millî otorite" kurulması ("devlet" kelimesi kullanılmamıştır) temel amaç ilân ediliyordu. Arap zirvesi de 26-29 Ekim 1974'te Rabat'ta toplanarak Filistin Kurtuluş Örgütü meselesini ele aldı. Yayınladığı bildiri de örgütün, İsrail işgali altındaki topraklarda ve bu toprakların dışında yaşayan 3 milyon Filistinli'nin tek meşrû temsilcisi olarak kabul edildiği açıklandı. Filistin halkının anavatanına dönme, selfdeterminasyon ve kurtarılan herhangi bir Filistin toprağında örgütün yönetimi altında bağımsız bir millî otorite kurma hakları teyit edildi. Bundan başka, Türkiye'nin de aralarında bulunduğu elli altı ülke 11 Eylül 1974'te Filistin meselesinin Birleşmiş Milletler Genel Kurulu gündemine ayrı bir madde olarak alınmasını teklif ettiler. Genel kurulun 14 Ekim tarihli toplantısında yine Türkiye dahil yetmiş iki ülke, Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Filistin meselesinin bir tarafı sıfatıyla toplantıya çağrılmasını istedi. Teklif benimsenerek Yâsir Arafat 13 Kasım günü Birleşmiş Milletler Ge-

nel Kurulu'na davet edildi. Arafat konuşmasında Filistin halkının kendi anavatanına dönmelerini sağlanmasını istedi. Genel kurul da 22 Kasım 1974 tarih, 3236 ve 3237 sayılı kararları ile Filistin halkının selfdeterminasyon, millî bağımsızlık ve Filistin içinde hâkimiyete sahip olma haklarını tanıdı; ayrıca örgüte Birleşmiş Milletler'in bütün toplantılarında bulunmak üzere gözlemci statüsü verdi. Bu gelişmeler, Kissinger'in Batı Şeria için yapmaya çalıştığı İsrail-Ürdün antlaşmasına engel oldu. Ayrıca Filistin Kurtuluş Örgütü içinde ortaya çıkan bazı olaylar şartları daha da güçleştirdi. George Habaş'ın liderliğindeki Filistin'in Kurtuluşu İçin Halk Cephesi ve onu destekleyen fraksiyonlar İsrail'e karşı mücadelelerini arttırdılar. Zaman zaman el-Fetih örgütünün de karıştığı silâhlı saldırılar 1974 sonlarından itibaren tekrar yaygınlaştı. Bunun üzerine Kissinger bütün çabasını Sînâ üzerinde yoğunlaştırdı ve nihayet çeşitli diplomatik faaliyetlerin ardından 4 Eylül 1975'te İsrail-Mısır arasında ikinci bir antlaşma imzalandı. Bu antlaşma ile taraflar Ortadoğu anlaşmazlığının kuvvetle değil müzakerelerle çözülebileceğini kabul ettiler ve İsrail Sînâ'dan bir parça toprağı daha Mısır'a geri verdi. Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkileri geliştirdikçe parça parça da olsa Sînâ'yi kurtarmanın mümkün olduğunu gören Mısır Cumhurbaşkanı Enver Sedat 26 Ekim-5 Kasım 1975 tarihleri arasında Washington'u ziyaret etti.

Filistin Kurtuluş Örgütü, 1975 İsrail-Mısır antlaşmasından sonra milletlerarası planda tanınma bakımından birtakım çabalar içine girdi. Filistin meselesi ve örgüt 1976 yılında Ortadoğu gündeminin başlıca konusu oldu. Mısır ve Ürdün, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nden Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Filistin halkının tek temsilcisi olarak kabul edilmesini ve İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilip bu topraklarda bir Filistin devletinin kurulmasına dair karar alınmasını istediler. İsrail, Birleşmiş Milletler gözetiminde Cenevre'de yapılması düşünülen konferansa razı olmakla birlikte Suriye ve Ürdün'ün yanında örgütün de toplantılara katılmasına karşı çıktı ve örgütle hiçbir yerde masaya oturmayacağını, ancak Ürdün'ün Filistinliler adına konuşabileceği görüşünü tekrarladı.

Amerika Birleşik Devletleri'nde başkanlık seçimini Jimmy Carter'in kazan-

masıyla Filistin meselesi yeni bir safhaya girdi. Carter, Dışişleri Bakanı Cyrus Vance'a Şubat 1977'de Ortadoğu'da bir nabız yoklaması yaptırdı ve bütün Arap ülkelerinin bir Filistin devletinin kurulmasında ısrar ettikleri ortaya çıktı. Sadece Mısır bu devletin bir konfederasyon altında Ürdün ile birleşmesinden yana idi. Filistin Millî Konseyi de 12-20 Mart 1977 tarihleri arasında Kahire'de yaptığı toplantıda on beş maddelik bir program kabul etti. Bu programda millî topraklar üzerinde bağımsız bir devlet kurulması öngörülüyor, millî topraklarda da 1922'de İngiliz mandasına verilen toprakların kastedildiği açıklanarak İsrail'in varlığı yine reddediliyordu. Amerika Birleşik Devletleri yönetimi, taraflara hem İsrail'in hem de Filistin'in varlığını kabul ettirecek yeni bir formül bulma çabasına girdi ve Filistin halkına Batı Şeria ile Gazze'de bir yurt sağlanması görüşünü işlemeye başladı. Ancak bu sırada İsrail'de iktidar değişti ve yönetime gelen Likud Partisi lideri Menahem Begin işgal edilmiş toprakların, özellikle Batı Şeria'nın tarihi yahudi yurdu olduğunu, buralardan bir karış dahi toprak verilmeyeceğini açıkladı. Bir taraftan da işgal edilmiş topraklarda yeni yahudi yerleşim merkezleri oluşturarak buralarda bir Filistin devletinin kurulması imkânını ortadan kaldırmaya yöneldi. İsrail'in bu tutumu karşısında Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği, Cenevre Konferansı'nın ortak başkanları sıfatıyla 1 Ekim 1977'de bir bildiri yayımlayarak İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilip Filistin halkının meşrû haklarını tanımalarını ve Cenevre Konferansı'nın en geç Aralık 1977'de toplanmasını istediler. Filistin Kurtuluş Örgütü bu bildiriye memnurlukla karşıladi; İsrail ise Filistin Kurtuluş Örgütü katıldığı takdirde konferansa gitmeyeceğini açıkladı ve arkasından bir plan hazırlayarak Araplar'ın konferansa tek delegasyon halinde katılabileceklerini, Filistinliler'in de bu heyet içinde yer alabileceklerini bildirdi. Filistin Kurtuluş Örgütü ve Suriye İsrail'in bu planını kesinlikle reddettiler. İsrail'in ileri sürdüğü şartların Amerika Birleşik Devletleri tarafından desteklenirken Araplar tarafından reddedilmesi konferansın başarı şansını daha başlamanadan azalttı. Bu şartlar içinde, Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Cenevre'de temsil edilmesini isteyen Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat o güne kadar düşünülme-

si dahi mümkün olmayan bir harekete girişti ve Arafat'ın da hazır bulunduğu bir toplantıda barışı sağlamak için İsrail'e gidebileceğini ve parlamentoda konuşabileceğini söyledi (9 Kasım 1977). Bütün dünyada büyük tesir yapan bu çıkışı İsrail memnurlukla karşıladi ve 15 Kasım 1977'de parlamento Enver Sedat'ı resmen davet etti. Enver Sedat, yurt içinden ve dışından gelen yoğun Arap tepkilerine rağmen 19-21 Kasım 1977 tarihleri arasında Kudüs'ü ziyaret etti ve İsrail parlamentosunda yaptığı uzun konuşmada, Filistin halkının kendi devletini kurma ve selfdeterminasyon hakkı dahil temel haklarının kabul edilmesini istedi. Onun bu konuşmasında Sînâ yarımadası ile birlikte Filistin toprağı olan Batı Şeria ve Gazze'yi de kurtarmaya çalıştığı, hatta bunu Mısır-İsrail barışının ana unsuru saydığı açıkça anlaşılıyordu. Fakat bu barış teşebbüsü İsrail'in olumsuz tutumu yüzünden başarısızlıkla sonuçlandı ve bu durum, Sedat'ın bir Ortadoğu barışı yoluyla Filistin meselesini çözmesi ihtimalinden rahatsız olan ve bu sebeple onu, politik hesaplarına ters düştüğü için İsrail ile ikili barışa gitmekle ve Filistin davasına ihanet etmekle suçlayan bazı Arap devletleri ve Sovyetler Birliği tarafından büyük bir memnuniyetle karşılandı.

Bunun üzerine Amerika Birleşik Devletleri kapsamlı bir Ortadoğu barışı yerine ilk adım olarak öncelikle Mısır-İsrail arasında barış sağlanması için harekete geçti. Bu ikili barışla birlikte Batı Şeria ve Gazze için de geçici bir düzenleme yapılacaktı. Uzun diplomatik tartışmalardan sonra Başkan Carter, Enver Sedat ile İsrail Başbakanı Begin'i 17 Eylül 1978 günü Beyaz Saray'ın yazlığı Camp David'de bir araya getirdi ve burada biri Ortadoğu İçin Çerçeve Antlaşması, diğeri Mısır-İsrail Barışı İçin Çerçeve Antlaşması adını taşıyan iki ön antlaşma imzalandı; bunların ikisi de kesin barış antlaşması değildi ve sadece meselelerin çözümlerinde esas alınacak noktaları belirliyordu. Bu çerçeve antlaşmalarında Filistin sorununa geniş yer verilmiş ve bütün yönleriyle ele alınacağı müzakerelere Mısır, İsrail, Ürdün ve bu topraklarda yaşayan Filistin halkının temsilcilerinin katılımı öngörülmüştü. Müzakereler üç aşamalı olacaktı. Birinci aşamada Batı Şeria ve Gazze halkı, yapacağı seçimle İsrail askerî yönetiminin yerini almak üzere beş yıllık bir özerk

yönetim oluşturacak, ikinci aşamada İsrail askerlerinin çekilmesiyle birlikte beş yıllık süre başlayacak ve bu arada özerk yönetim kendi güvenlik teşkilatını kuracak, üçüncü aşamada ise bu dönemin ilk üç yılı geçtikten sonra Batı Şeria ve Gazze'nin nihai statüsünü belirleyecek müzakerelere başlanacaktı. Geçici özerklik döneminde ayrıca mülteci Filistinlilerin dönmelerine izin verilecek ve bütün bu görüşmeler Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararı çerçevesinde yapılacaktı. Müzakereler sonunda varılacak çözüm ise hem sınırları ve güvenlik konularını düzenleyecek, hem de Filistin halkının meşrû haklarını tanıyacaktı. Fakat Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararına Kudüs de dahil olduğu halde çerçeve antlaşmalarında bu konuya yer verilmemiş, böylece Amerika Birleşik Devletleri'nin çabalarına rağmen İsrail Kudüs'ten vazgeçmeyeceğini ortaya koymuştu.

Camp David'de imzalanan antlaşmalara Araplar büyük tepki gösterdiler. İlk sert tepki Yâsir Arafat'tan geldi ve bunları "kirli bir iş" olarak nitelendirip Enver Sedat'ın ve Amerika Birleşik Devletleri'nin bunun bedelini ödeyeceklerini söyledi. Batı Şeria Arapları'nın liderleri 1 Ekim 1978'de, Gazzeli liderler de 18 Ekim'de millî kurtuluş hareketine darbe indirdikleri gerekçesiyle antlaşmaları tamamıyla reddeden birer bildiri yayımladılar. 5 Kasım'da Bağdat'ta toplanan Arap ülkeleri Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Filistin halkının tek temsilcisi olduğunu ve sonuna kadar destekleneceğini ilân ettiler.

12 Ekim 1978'de başlayan Mısır-İsrail müzakereleri sırasında en çok tartışma Filistin konusunda ortaya çıktı. İsrail Başbakanı Begin, daha işin başından itibaren Batı Şeria ve Gazze meselesini barış antlaşmasından ayırmaya ve ikisi arasında bir bağlantı kurulmasını önlemeye çalışarak bu bölgeler üzerinde taviz vermeye niyeti olmadığını ortaya koydu. Nitekim 25 Ekim 1978'de yaptığı bir açıklamada Batı Şeria ile Golan tepelerindeki yerleşme nüfuslarının arttırılacağını bildirdi; hemen arkasından da hükümet Batı Şeria'da 430 ve Şeria vadisi ile Golan tepelerinde de 200'er yeni evin inşasına karar verdi. Amerika Birleşik Devletleri'nin bu kararlara tepki gösterip İsrail'e karşı ekonomik baskıya başlamasına rağmen Begin "İsrail ülkesi" diye nitelediği Judea ve Samaria'nın,

yani Batı Şeria'nın da dahil olduğu bütün İsrail topraklarında yahudilerin yerleşme haklarının bulunduğunu açıkladı. İsrail'in bu tutumu karşısında Enver Sedat 25 Aralık'ta Begin'i ağır şekilde suçlayan bir konuşma yaptı; İsrail'in barışı hiçbir zaman istemediğini, Nil'den Fırat'a kadar yayılabilmek için bölgede karışıklığın sürmesinden yana olduğunu ileri sürerek Begin ile birlikte layık görüldüğü Nobel Barış Ödülü'nü almaya gitmedi.

Amerika Birleşik Devletleri, 1978 ortalarında İran'da meydana gelen olaylar ve sadık müttefik şahın tahtının tehlikeye girmesi karşısında zorunlu hale gelen Ortadoğu barışını sağlamak üzere tekrar harekete geçti. Başkan Carter'in Kahire ve Kudüs'ü ziyaretiyle mevcut pürüzler de giderildi. Mısır-İsrail barış antlaşması 26 Mart 1979'da Sedat ve Begin tarafından yine Camp David'de imzalandı; böylece İsrail'in Sînâ'dan çekilmesine karşılık Mısır da İsrail Devleti'ni tanımış oldu. Fakat Filistin Kurtuluş Örgütü ve Arap ülkeleri bu antlaşmaya büyük tepki gösterdiler. Arafat 26 Mart'ta Beyrut'ta verdiği bir demeçte Carter, Begin ve Sedat üçlüsünü ezmekten ve Filistin halkının haklarını görmezlikten geldikleri için ellerini kesmekten söz ediyordu. Arap ülkeleri de 27-31 Mart'ta Bağdat'ta toplanıp Sedat'ı Filistin davasına ihanet etmekle suçlayan Mısır'la diplomatik ilişkileri kesmeye yönelik kararlar aldılar ve bu ülke tam bir yalnızlığa itildi. Tepkiler Birleşmiş Milletler'e de yansdı; genel kurul, 29 Kasım 1979'da 34/65 B sayılı kararıyla Filistin Kurtuluş Örgütü'nün katılmadığı Camp David Antlaşması'nın geçersiz olduğunu, Filistin halkının ve İsrail işgali altındaki toprakların geleceği açısından hiçbir değer taşımadığını ilân etti. Bütün tepkilere rağmen 25 Nisan 1979'da yürürlüğe giren antlaşmanın tatbiki sırasında İsrail herhangi bir güçlük çıkarmadı. Fakat Mısır-İsrail barışının, dolayısıyla Camp David Antlaşması'nın ayrılmaz parçası olması gereken Batı Şeria ve Gazze'nin özerkliği konusunda aynı davranışı göstermedi. Filistin'le ilgili müzakereler 25 Mayıs 1979'da başladı. Daha ilk toplantıda taraflar arasındaki derin görüş ayrılıkları hemen ortaya çıktı. Mısır temsilcisi Dışişleri Bakanı Kemal Hasan Ali, İsrail'in Doğu Kudüs dahil işgal ettiği bütün topraklardan çekilmesini ve buralardaki yahudi

yerleşim merkezlerini dağıtmasını istedi; Filistinlilerin kendi bağımsız devletlerini kurmaları da dahil selfdeterminasyon hakkının Allah'ın verdiği bir hak olduğunu söyledi. Buna karşılık İsrail temsilcisi Enformasyon Bakanı J. Burg ise özerkliğin hâkimiyet olmadığını kabul edilmesi gerektiğini vurgulayarak İsrail'in bağımsız bir Filistin devleti mânâsına gelecek herhangi bir olguyu peşinen reddettiğini bildirdi. Böylece Batı Şeria ve Gazze'nin özerkliği konusunda daha ilk günde derin kavram farklılıkları ortaya çıkmış oldu. Buna rağmen Amerika Birleşik Devletleri temsilcilerinin de katılımıyla görüşmelere devam edildi. İsrail'in Doğu Kudüs'ü ilhak kararı alması müzakereleri büsbütün çıkmaza soktu. Özerklik görüşmelerinin ruhuna ve o zamana kadar Birleşmiş Milletler'in aldığı kararlara tamamen aykırı olan bu karara en büyük tepki el-Fetih'ten geldi. Örgüt, 21-29 Mayıs 1980 tarihlerinde Şam'da yaptığı konferansta yeni bir siyasî program kabul etti. Son derece katı ve sert hükümler taşıyan programın başında el-Fetih'in ihtilâle karşı ve vatanperver bir hareket olduğu açıklanıyor, amacının da bütün Filistin topraklarını kurtararak üzerinde demokratik bir devlet kurmak olduğu vurgulanıyordu. el-Fetih bu programıyla, İsrail'in ortadan kaldırılmasını temel hedef olarak tesbit ettiğini ortaya koymaktaydı. Diğer taraftan Enver Sedat, Kudüs meselesi özerklik tartışmalarına dahil olduğu halde İsrail'in ilhak kararıyla bunu baltaladığını ileri sürerek 16 Mayıs'ta görüşmeleri kesti. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi de 30 Haziran 1980 tarihinde kabul ettiği 476 sayılı kararla İsrail'in Kudüs'ün statüsünü değiştirmek için aldığı bütün tedbirleri geçersiz saydı ve İsrail'e kararlarını geri almasını bildirdi.

Özerklik görüşmelerinin kesilmesinden sonra Batı Şeria ve Gazze'de karışıklıklar çıktı. Filistinli belediye başkanları tarafından yönetilen olayları bastırmak için İsrail'in sert tedbirler alması çatışmaları daha da arttırdı. Başkanlık seçimleri dolayısıyla yahudi lobisinin etkisinde bulunan Amerika Birleşik Devletleri yönetimi İsrail'e baskı yapamadı. Bu durumu gören Avrupa Ekonomik Topluluğu gerginliği gidermek için 13 Haziran 1980'de Venedik'te bir bildiri yayımladı. Burada, Filistinliler'e kendi kaderlerini kendilerinin tayin etme hakkı-

nın tanınması ve Filistin Kurtuluş Örgütü'nün bütün müzakerelere katılması isteniyordu. Ayrıca İsrail'in işgal ettiği toprakların tamamından çekilmesi ve Kudüs'ün statüsünü tek taraflı olarak değiştirmekten vazgeçmesi gerektiği vurgulanıyordu. İsrail, el-Fetih'in Şam Konferansı'nda kabul ettiği kendilerini imha planını ileri sürerek bildiriye büyük tepki gösterdi; Filistin Kurtuluş Örgütü de Camp David Antlaşması'nı benimseydiği için bunu reddetti. Böylece Venedik Bildirisi tarafların arasını daha da açmış oldu. Bu sırada Amerika Birleşik Devletleri'nde devam eden seçim kampanyası İsrail'in uyumsuz tutumunu sertleştirmesine katkıda bulundu. Cumhuriyetçi Parti'nin 13 Temmuz 1980 günü açıklanan seçim beyannâmesinde barış görüşmelerine Filistin Kurtuluş Örgütü'nün katılması kesinlikle reddediliyor, ayrıca İsrail'in kendi stratejik çıkarlarına hizmet ettiği belirtiliyordu. Cumhuriyetçiler'in adayı Ronald Reagan'ın Kasım 1980 seçimlerini kazanmasından ve Dışişleri Bakanlığı'na Alexander Haig'in getirilmesinden sonra Amerika Birleşik Devletleri'nin Filistin politikası tamamen değişti ve yeni başkanla Dışişleri bakanı İsrail'in en kuvvetli destekçisi oldular. Başkan Reagan, 2 Şubat 1981'de İsrail'in Ortadoğu'da Amerika'nın yararına bir kuvvet oluşturduğunu ve yahu di yerleşimlerini hukuka aykırı sayan eski başkan Carter'in görüşüne katılmadığını açıkladı. Sonuçta Amerika Birleşik Devletleri'nin tam desteğini alan İsrail Araplar'a ve Filistin Kurtuluş Örgütü hedeflerine karşı harekete geçti. Irak'ın Bağdat yakınlarında inşa etmekte olduğu nükleer santrali 8 Haziran 1981 günü havadan bombaladı. Bu saldırının tepkileri devam ederken 6 Ekim 1981'de Enver Sedat bir suikastta öldürüldü. Suikastın yarattığı ortamdan faydalanan İsrail 14 Aralık 1981'de Golan tepelerini ilhak ettiğini açıkladı. Bundan sonra Lübnan'daki Filistin Kurtuluş Örgütü kamplarına karşı saldırılarını arttırdı. Örgütü Lübnan'dan söküp atmak için 6 Haziran 1982'den itibaren Lübnan'ı işgale başladı. Beyrut'u kuşatarak sivil halkı bombalaması Amerika Birleşik Devletleri'nin dahi tepkisine sebep oldu. Bu sırada, İsrail'i Filistin konusunda destekleyen Dışişleri Bakanı Haig'in yerine Araplar'la iyi ilişkileri geliştirmek isteyen George Shultz getirildi. Arafat 27 Haziran 1982'de Beyrut'tan çıkmayı prensip ola-

rak kabul etti. Amerika Birleşik Devletleri yönetimi Filistinli gerillalara yer bulabilmek için Arap ülkeleri nezdinde girişimlerde bulundu. Irak, Ürdün, Suriye, Mısır, Tunus, Sudan, Kuzey ve Güney Yemen hükümetlerinin olumlu cevap vermeleri üzerine Filistin Kurtuluş Örgütü 21 Ağustos - 1 Eylül 1982 tarihleri arasında Beyrut'u terkettti; Arafat da 30 Ağustos'ta ayrılarak karargâhını Tunus'a kurdu. Filistinli gerillalardan 600'ü Cezayir'e, 1000'i Tunus'a, 6450'si Suriye'ye, 130'u Irak'a, 260'ı Ürdün'e, 850'si Kuzey Yemen'e ve 1100'ü de Güney Yemen'e yerleşti.

Başkan Reagan, 1 Eylül 1982'de yaptığı bir radyo konuşmasında örgütün Beyrut'u tamamen terketmesinden sonra ciddi bir durumun ortaya çıktığını, bunun da Filistinliler'e yurt bulmak olduğunu söyledi. Camp David Antlaşması'nın Batı Şeria ve Gazze için öngördüğü beş yıllık geçici özerkliği İsrail'in güvenliğini tehdit etmeyeceği görüşünü belirten Reagan, Batı Şeria ve Gazze'de bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasını desteklemediklerini, fakat bu toprakların İsrail tarafından ilhak edilmesini veya devamlı kontrol altında tutulmasını da onayladıklarını ve en iyi çözüm şeklinin Batı Şeria ve Gazze özerk yönetiminin Ürdün ile birlikte bir konfederasyon kurması olduğunu açıkladı; ayrıca İsrail'in 242 sayılı karar uyarınca kendi sınırlarına çekilmesi gerektiğini bildirdi. Reagan Planı adı verilen bu plana şiddetle karşı çıkan İsrail, tepkisini göstermek için işgal ettiği topraklarda yeni yahudi yerleşim merkezlerinin kurulmasını hızlandırdı. Filistin Kurtuluş Örgütü ile Arap ülkeleri de plana karşı çıktılar. Arap devletleri 9 Eylül 1982'de yayımladıkları Fas Planı ile İsrail'in tamamen çekilmesini ve Filistin'de başşehir Kudüs olan bağımsız bir devletin kurulmasını istediler. İsrail bu planı da reddetti. Filistin Millî Konseyi ise 22 Şubat 1983'te Cezayir'de yaptığı toplantıda Fas Planı'nın Filistinliler'in asgari istekleri olduğunu ve Ürdün ile münasebetlerin iki bağımsız devlet arasında bir konfederasyon şeklinde olması gerektiğini açıkladı.

Bir taraftan Reagan Planı, diğer taraftan Fas Planı, Araplar'la Amerika Birleşik Devletleri arasında yeni bir diyalog başlatmakla birlikte Filistin konusunda somut bir netice alınmadı; bunun en önemli sebebi İsrail'in uzlaşmaz tutu-

mu idi. İsrail'in 16-17 Eylül 1982 gecesi Beyrut'un güneyindeki Sabra ve Şatila Filistin mülteci kamplarında giriştiği katliam Ortadoğu'yu yeniden gerginlik ortamına sürükledi. Ayrıca Lübnan'da kalan Filistinli gerillalar Mayıs 1983'te Bekaa vadisinde Arafat'a karşı ayaklandılar. Tunus'ta bulunan Arafat örgütündeki bölünmeleri önleyemedi. Suriye ve Libya'nın da kışkırtmalarıyla örgüt içinde Arafat'a karşı Ebû Mûsâ liderliğinde yeni bir grup ortaya çıktı. Bu arada Suriye'nin Arafat'a karşı cephe alması Ürdün'ün ona yaklaşmasına sebep oldu. Ürdün Kralı Hüseyin ile Arafat arasında 11 Şubat 1985'te bir antlaşma imzalandı. Buna göre toprağa karşılık barış ilkesi tatbik edilecekti; yani Batı Şeria ve Gazze'de bir Filistin varlığının kabul edilmesi karşılığında İsrail ile barış imzalanacaktı. Filistin varlığı ile Ürdün arasında da bir konfederal ilişki kurulacaktı; ancak beliren görüş ayrılıkları yüzünden Kral Hüseyin antlaşmayı 19 Şubat 1986'da feshetti. Fakat daha sonra 1 Ağustos 1988'de aldığı bir kararla Batı Şeria ve Gazze'de bağımsız bir Filistin devletinin kuruluşuna doğru ilk adımı attı. Batı Şeria ile bütün idarî ve hukukî bağların koparıldığı bu karara göre 1.300.000 nüfusu bulunan bölge halkının yegâne temsilcisinin Filistin Kurtuluş Örgütü olduğu, Batı Şeria halkının bundan böyle Ürdün pasaportu taşımayacağı ve parlamentoda temsil edilmeyeceği açıklanıyordu. Arafat, Ürdün'ün bu kararından sonra Filistin meselesini milletlerarası bir konferansta çözmek için diplomatik faaliyetlere girişti. Bir taraftan da Batı Şeria ve Gazze'de Aralık 1987'den itibaren İsrail askerlerine karşı silâh olarak yalnız taşın kullanıldığı bir mücadele (intifâda) başlattı. Fakat Birleşmiş Milletler'in 242 sayılı kararı gereğince İsrail'in varlığını tanımaya ve terörden vazgeçtiğini açıklamaya yanaşmaması yüzünden Amerika Birleşik Devletleri ve İsrail Filistin Kurtuluş Örgütü'nü muhatap kabul etmemekte direndiler. Bunun üzerine milletlerarası bir konferans toplama girişimi başarısız kalan Arafat, Amerika Birleşik Devletleri'nin örgütü tanımamasını sağlamak için yeni bir yola başvurdu ve Filistin Millî Konseyi 15 Kasım 1988'de Cezayir'de yaptığı toplantıda sürgünde bağımsız Filistin Devleti'nin kurulduğunu ilân etti. Yeni devleti kırk kadar ülkenin hemen tanınmasına rağmen Amerika Birleşik Devletleri

tanımadı. Bu durum karşısında Arafat 14 Aralık 1988'de 242 sayılı kararı kabul ettiğini, İsrail'in varlığını tanıdığını ve terörizmden tamamen vazgeçtiğini açıkladı; ardından da Amerika Birleşik Devletleri ile Filistin Kurtuluş Örgütü arasında Tunus'ta görüşmeler başladı (16 Aralık 1988); ancak Amerika Birleşik Devletleri bağımsız Filistin Devleti'ni tanıdığını yine açıklamadı. Bunun üzerine el-Fetih örgütü de köklü bir politika değişikliğine gitti ve Ağustos 1989'da Tunus'ta yaptığı beşinci kongresinde daha önce kabul edilen İsrail'in ortadan kaldırılması kararından vazgeçildiğini ve Arafat'ın politikasının desteklendiğini açıkladı. Böylece İsrail'in bağımsız Filistin kavramını reddetmesi yüzünden mesele çözüme kavuşturulamadıysa da Filistin sorunu yeni bir döneme girmiş oldu. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 6 Aralık 1989'da 44/42 sayılı kararı aldı. Bu kararda, Filistin halkının kendi geleceğini belirleme dahil meşrû haklarına dayalı olarak Birleşmiş Milletler'in himayesinde ve ilgili tarafların katılımıyla milletlerarası bir barış konferansının toplanması çağrısı yapılıyordu. Konferans tartışmalarının devam ettiği bir sırada Irak'ın 2 Ağustos 1990 günü Küveyt'i işgal etmesi Ortadoğu'daki bütün dengeleri değiştirdi. Amerika Birleşik Devletleri'nin öncülüğünde bir milletlerarası güç 17 Ocak - 28 Şubat 1991 tarihleri arasında Irak'ın Küveyt'teki işgaline son verdi. Bu sırada Sovyetler Birliği'nin dağılması Amerika Birleşik Devletleri'ni Ortadoğu'da tek güç haline getirdi. Bölgede istikrarın gerekliliğine inanan Amerika Birleşik Devletleri Filistin meselesini çözmek için taraflara karşı baskılarını arttırdı. Yoğun diplomatik çabalar sonunda 30 Ekim 1991 günü konferans Madrid'de toplanabildi. Ancak Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Ürdün delegasyonu ile birlikte katıldığı konferans İsrail'in uyuşmaz tutumu yüzünden başarısızlıkla sonuçlandı.

Konferansın dağılmasından sonra Filistin topraklarında İsrail'e karşı devam eden intifâda hareketi daha da şiddetlendi. İsrail'in bu harekete karşı aldığı sert tedbirler bütün dünyanın tepkisine sebep oldu. Bu sırada ortaya çıkan radikal İslâmî hareket İsrail işgali altındaki topraklarda hızla gelişti. Bu gelişmeler İsrail'i yeni bir barış arayışına sevketti ve "barış için toprak" sloganıyla seçim kampanyasını sürdüren İşçi Parti-

si'nin iktidara gelmesiyle birlikte Filistin meselesinde de yeni bir süreç başlamış oldu. İsrail hükümetiyle Filistin Kurtuluş Örgütü, Amerika Birleşik Devletleri'nin de onayını aldıktan sonra barış için doğrudan doğruya görüşmelere başladılar. İsrail, Gazze ve Eriha'dan askerini çekeceğini açıkladı. Yâsir Arafat, örgüt içindeki bazı grupların sert tepkilerine rağmen çoğunluğun desteğini alarak 9 Eylül 1993 tarihinde Filistin Kurtuluş Örgütü'nün İsrail'i tanıdığını bildiren belgeyi, Başbakan İzak Rabin de 10 Eylül 1993 günü İsrail'in Filistin Kurtuluş Örgütü'nü Filistin halkının yegâne yasal temsilcisi kabul ettiğini bildiren belgeyi imzaladı; bundan sonra da taraflar 13 Eylül 1993 tarihinde Washington'da bir barış antlaşması imzaladılar. Bu antlaşmaya göre İsrail, askerlerinin tamamını dört ay içinde Gazze ve Eriha'dan çekecek, beş yıl olarak öngörülen geçiş dönemi boyunca bu topraklarda yönetimi üstlenmek üzere Filistin Millî Otoritesi adıyla bir teşkilât kurulacak ve en geç geçiş döneminin üçüncü yılı sonunda Batı Şeria'nın tamamı ve Kudüs'ün geleceğiyle Filistinliler'in hakları çerçevesindeki diğer konular "kalıcı statü" şeklinde ele alınıp görüşmeler yoluyla halledildikten sonra ayrıca antlaşmaya dahil edilecekti. Öngörülen bu planın bir aşaması olarak 4 Mayıs 1994'te "Kahire Antlaşması" da denilen "Gazze-Eriha Antlaşması" imzalandı. Bu antlaşma geçiş dönemi düzenlemelerini şu dört ana esas çerçevesinde maddeleştirmiştir: a) Güvenlik uygulamaları ve İsrail yönetimiyle askerî güçlerinin çekilmesi; b) Sivil idarenin tam olarak transferi; c) Hukukî meseleler (özellikle seçimle oluşturulacak meclisin yapısı, milletvekili sayısı, yetki ve sorumluluklarının belirlenmesi); d) İktisadî ilişkiler ve gelişme yolunda kurumlaşmanın bir çerçeveye oturtulması.

İsrail-Filistin Kurtuluş Örgütü Barış Antlaşması, pek çok eksiğine ve bu yüzden bazı iç tepkiler almasına rağmen tarihî bir belge hüviyeti taşımaktadır. İsrail yıllardır sürdürdüğü, işgal ettiği topraklardan çıkmama ve örgütü tanıma konusundaki ısrarından ilk defa şimdi vazgeçmiştir. Arafat da yıllarca süren sürgün hayatından sonra yerleşmek üzere Gazze'ye ve daha sonra Eriha'ya ayak basmış ve onun başkanlığında tamamen Filistinli üyelerden kurulan Filistin Millî Otoritesi Gazze ve Eriha'da

yönetimi ele almıştır. Ayrıca Filistinliler'den oluşturulan güvenlik kuvvetleri bu topraklarda polis görevi yapmaktadır. Yeni Filistin yönetiminin kalkınması yolunda çeşitli ülke ve kuruluşlar da yardım vaadinde bulunmuşlardır. İşgal altında bulunan topraklardaki bu barış gelişmeleri, İsrail tarafında ancak yüzde elli civarında desteklenmesine ve Filistin tarafında iç tepkilere hedef olmasına rağmen bugüne kadar belli bir mesafe almış gibi görünüyor. Özellikle yetkililerin devredildiği Gazze ve Eriha'da işgal yönetimine kıyasla hayatın normale döndüğü ve imar faaliyetlerinin arttığı dikkati çekmektedir.

Anlaşmazlıkların bazı noktalarda henüz çözülememiş olması ve gelişmelere karşı çıkan muhalif grupların engellemeleri sebebiyle zaman zaman kesintiye uğrayan görüşmeler 1995'in yaz aylarında hız kazanmış ve nihayet 28 Eylül 1995 günü Washington'da masaya oturan İzak Rabin ile Yâsir Arafat, Batı Şeria'nın da Filistin Özerk Yönetimi'ne devri hususunu imzaya bağlamışlardır. Bu arada, siyasî çevreler ve dünya basını tarafından müstakbel Filistin Devleti'nin temeli olarak nitelendirilen antlaşmaya yine her iki tarafın da muhalif grupları karşı çıkmış ve Beyaz Saray'da imza töreni yapılırken Hamas ve İslâmî Cihad örgütleri Batı Şeria'da genel grev ilân etmişler, Halîl şehrindeki aşırı sağcı yahudi yerleşimciler de protesto gösterileri düzenlemiştir.

4 Kasım 1995 günü ise Tel Aviv'de yapılan bir barış mitingi sırasında İzak Rabin bir yahudi suikastçi tarafından öldürülmüştür. Bu olayın arkasından acilen toplanan İsrail hükümeti barış sürecine devam kararı almışsa da sonucu görmek için gelişmeleri beklemek gerekmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Text and Studies in the Historical Geography and Topography of Palestine (ed. Fuat Sezgin), Frankfurt 1993, I-II (*Islamic Geography* serisi 73-74. ciltler); C. Brockelmann, *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi* (trc. Neşet Çağatay, Ankara 1954), Ankara 1992, s. 42-45, 183-194, 287-288, 298-299, 407-410; P. K. Hitti, *Târîhu Sûriye ve Lübnân ve Filistîn* (trc. G. Haddâd - A. Râfik - K. el-Yâzîci), Beyrut - New York 1958, I-II; Mustafa Murâd ed-Debbâğ, *Bilâdünâ Filistîn*, Amman 1392-96/1973-76, I-X; a.m.f., *el-Kabâ'ilü'l-'Arabiyye ve selâ'ül-lühâ fi bilâdinâ Filistîn*, Beyrut 1986; A. Cohen, *Palestîn in the 18th Century*, Jerusalem 1973; M. Gilbert, *The Arab-Israeli Conflict, Its History in Maps*, London 1976, tür.yer.; *CHS.*, II/B, s. 495, 703-704, 706-707; *The Question*

of Palestine, New York 1979, tür.yer.; E. T. Zureik, *The Palestinians in Israel: A Study in Internal Colonialism*, London 1979, s. 31-66; N. J. Mandel, *The Arabs and Zionism Before World War I*, Berkeley 1980, tür.yer.; Yüsf Hasan Deriş Gavâniye, *Dirâsât fî târîhi'l-Ürdün ve Filistin fî'l-âsri'l-İslâmî*, Amman 1983; Ali Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, Ankara 1983, s. 63-65, 84, 157-161, 168-169, 179-183; a.mlf., "Suriye ve Filistin'de Selçuklu Fetihleri ve Sonuçları", *Atatürk Konferansları V: 1971-1972*, Ankara 1991, s. 25-38; L. Stein, *The Balfour Declaration*, London 1983, s. 547-548; *Mv. Fs.*, I-IV; Edward Said, *Filistin Sorunu* (trc. Alev Alatlî), İstanbul 1985, s. 36; Ribhi Halloum (Abu Firas), *Belgelerle Filistin*, İstanbul, ts. (Alan Yayıncılık), tür.yer.; Ekrem Memiş, "Filistin Kime Aittir?" (a.e. içinde), s. 111-124; Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)*, Ankara, ts., s. 3-71, 267; Zaferülislâm Han, *Târîhu Filistin el-kâdim*, Beyrut 1406/1986; A. S. Mermerci ed-Düminikî, *Büldâniyye Filistin el-ʿArabiyye* (trc. M. Halîl el-Bâşâ), Beyrut 1407/1987; S. Nesîm Yüsf, "el-ʿAlâkâtü'l-İslâmiyye el-Bizantîyye fi ş-Şâm ve Tuḥûme fi şadri'l-İslâm fî dav'î şirâʿi'l-kuvâ be'ne'l-müslimîn ve'l-mesḥîyyîn fî'l-ʿuşûri'l-vustâ", *el-Mü'temerü'd-devliyyi'r-râbi' li-târîhi bilâdi's-Şâm*, Amman 1987, III, 255-309; M. Muhammed eş-Şerrâb, *Mu'cemü büldâni Filistin*, Dimaşk - Beyrut 1407/1987; *Kudüs: Tariht Belge* (haz. İslâm Konferansı Teşkilâtı Kudüs Komitesi, trc. Acar Tanlak), [İstanbul] 1988, s. 8-47; Yüsf Sâmî Yüsf, *Târîhu Filistin 'abre'l-ʿuşûr*, Dimaşk 1989; Mustafa Fayda, *Allah'ın Kılıcı Halid bin Velid*, İstanbul 1990, s. 349-422; J. McCarthy, *The Population of Palestine*, New York 1990, s. 1-39; Mîm Kemal Öke, *Kutsal Topraklarda Siyonistler ve Masonlar*, İstanbul 1990, s. 11-16, 50-51, 166-167, 337, 428-429, 485-495; A. Hourani, *A History of the Arab Peoples*, Cambridge 1991, s. 163, 222, 239, 288-289, 292, 323, 412-420; M. Lutfullah Karaman, *Uluslararası İlişkiler Çıkmazında Filistin Sorunu*, İstanbul 1991; Adnân Ali en-Nahvî, *Filistin'e Biçilen Rol-İslâmî Bir Bakış* (trc. Said Aykut), İstanbul 1992, s. 22-33, 68; G. Le Strange, *Palestine Under the Moslems*, Frankfurt 1993, I-II; Arsev Bektaş, "Ortadoğu'da Barışın Ayak Sesleri ve Filistin Sorununa Tarihsel Bir Bakış", *Su Sorunu: Türkiye ve Ortadoğu* (haz. Sabahattin Şen), İstanbul 1993, s. 271, 287-303; *Special Bulletin on the Commemoration of the International Day of Solidarity with the Palestinian People* (ed. United Nations), New York 1993, s. 2 vd.; *The Middle East Peace Process. An Overview*, Jerusalem 1994, tür.yer.; U. Steinbach, "Gazze-Eriha Anlaşması, Barış Sürecinde Bir Dönüm Noktası", *Aurasya Dosyası* (İsrail Özel Sayısı), I/3, Ankara 1994, s. 36 vd.; Ş. Tufan Buzpınar, "II. Abdülhamid Döneminin İlk Yıllarında Yahudi İskam Girişimleri", *Türkiye Günlüğü*, sy. 30, İstanbul 1994, s. 58-65; I. Kershner, "Signs of Life in Gaza", *Jerusalem Report*, Jerusalem 13 July 1995, s. 22-28; Fr. Buhl, "Filistin", *İA*, IV, 638-640; D. Sourdel — P. Minganti, "Filastîn", *Et* (İng.), II, 910-914; "Palestine", *EB*², IX, 81-82; "Palestine", *EAm.*, Danbury 1993, XXI, 300-310.

M. LUTFULLAH KARAMAN

FİLİSTİN KURTULUŞ ÖRGÜTÜ

(منظمة التحرير الفلسطينية)

İsrail işgaline karşı mücadele veren Filistinli direniş grupları topluluğu.

İsrail Devleti'nin kuruluşundan (1948) önce, uzun bir tarihî kökene dayalı olarak Filistin'de yaşayan yerli halkı temsil etmek ve millî haklarına yeniden kavuşmasını sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Örgütün, milletlerarası alanda kabul edilen Filistinliler'in yegâne meşrû temsilcisi olma konumuna erişmesi zaman içinde ve değişen şartlarla gerçekleşmiştir. 1948'de topraklarından koparılarak civardaki Arap ülkelerinde sığıntı durumuna düşürülen Filistinliler'in mülteci kamplarında büyüyen yeni nesillerinin silâhlî direniş grupları kurarak kendi davalarına sahip çıkmalarına kadar İsrail'e karşı mücadele söz konusu Arap ülkeleri tarafından yürütülmüştü. Filistin Kurtuluş Örgütü'nün bu adla ilk defa ortaya çıkışı da bu çerçevede oldu. Arap dünyasında çekişmelerin arttığı ve bir yandan da Filistin gizli direniş gruplarının eylemleriyle İsrail'in buna karşı Arap ülkelerini tâciz eden misillemelerinin sıklaştığı 1960'ların ortalarına doğru Cemal Abdünnâsir'in girişimiyle Kahire'de toplanan ilk Arap zirvesi, gerek Arap dünyasında birliği yeniden oluşturmak, gerekse söz konusu direniş gruplarını merkezî bir denetim altında bulundurmak amacıyla Filistin halkını ayrı bir kimlik içinde teşkilâtlandırma kararı aldı (Ocak 1964). Bunun ardından, daha önce Arap Birliği tarafından Filistin halkının temsilcisi seçilmiş olan Ahmed Şükayrî'nin bu karara dayanarak yaptığı temasların sonucunda Kudüs'te, çeşitli yörelerden gelen Filistinliler'le Arap ülkeleri temsilcilerinin oluşturduğu 424 üyeli Filistin Millî Kongresi toplandı; böylece Şükayrî'nin de başkan seçildiği bu toplantı ile örgüt resmen kuruldu (28 Mayıs 1964). Ancak örgüt bu ilk yapıyla bağımsız Filistinli mücadelecilerin eseri değildi ve politik açıdan tamamen Arap devlet başkanlarına, malî açıdan da Arap ülkelerinin resmî organı durumunda olan Arap Birliği'ne bağlıydı. Dolayısıyla örgüt bu yapıyla 1967'ye kadar gerçek bir siyasî güç haline gelemediği gibi Filistin halkının da desteğini sağlayamadı ve sonuçta Arap devletleri arasındaki siyasî manevraların bir vasıtası durumuna düştü.

1967 Arap-İsrail savaşının (Altı Gün Savaşı), İsrail'in Arap devletlerinin denetiminde kalan son Filistin topraklarını da işgaliyle sonuçlanması, Filistinli direniş gruplarının kimlik bilincine varmaları ve ardından Filistin Kurtuluş Örgütü'nün kurumlaşmasına yol açacak değişikliklere gidilmesi bakımından bir dönüm noktası teşkil etti. Bu savaştan önce Suriye ve Cezayir dışında, bütün Arap dünyasını maceraya sürüklediği gerekçesiyle Arap ülkelerinde yoğun bir gizlilik ve tutuklanma tehdidi altında faaliyet gösteren Filistin Kurtuluş Örgütü dışındaki direnişçi kuruluşlar, savaş sonrasında yalnız Arap dünyasının değil bütün dünyanın varlığını tanıdığı güçlü ve meşrû birer unsur olarak sahneye çıktılar. Sürgünde buldukları kamplarda, uygunsuz şartlar altında Filistinli millî kimliklerini pekiştirmiş olan çeşitli gruplar, bu savaşın ardından uğradıkları hıyal kırıklığı ile artık Arap ülkelerinden bir şeyler beklemeyi bırakıp kendi mücadelelerine tam anlamıyla sahip çıktılar. Bunun ardından Filistin Kurtuluş Örgütü, kuruluş ve büyümeleri 1950'lerin ortalarına kadar giden söz konusu direniş gruplarının hâkimiyetine geçti. Bu gelişmenin temel harcı ise diğerleri arasından öne çıkmış bulunan el-Fetih tarafından kondu.

el-Fetih, 1950'lerin sonlarına doğru Yâsir Arafat ile birkaç yakın arkadaşı tarafından kurulmuştu ve kuruluşundaki en önemli etken, ancak Arap ülkelerinden bağımsız olarak yalnızca Filistinli kimliğiyle mücadele edildiği takdirde başarı kazanılabileceği inancı idi. Böylece yurt sever, fakat ideolojik açıdan katı olmayan bir milliyetçiliği benimseyen el-Fetih önderleri, İsrail'e karşı kendi bağımsız mücadelelerini yürütebilmek için 1 Ocak 1965'ten itibaren silâhlî eylemlere başlama kararı aldılar ve arkasından Ürdün nehrini geçen el-Fetih mücahidleri İsrail su şebekesini hedef alan ilk hareketlerini gerçekleştirdiler. Bundan sonra bu mücadeleyi arttırarak sürdüren el-Fetih'in safları günden güne kalabalıklaştı ve kuruluş 1967 savaşının arkasından gittikçe genişleyen bir kitle teşkilâtı büyüklüğüne erişti. Bu ise artık siyasî bir güç olduğunu kanıtlama ve açıklık kazanma arzusuyla son zamanlarda kongrelerine temsilci gönderdikleri Filistin Kurtuluş Örgütü'nü ele geçirme düşüncesini beraberinde getirdi. Önderler bu karara vardıklarında el-Fetih, Filistin Kurtuluş Örgütü millî kongre-